

Afrikaanse kanoniserings omdat dit ideologies onaanvaarbaar sou wees vir Afrikaanse kritici, want dit was “ontgogelend krities ingestel [...] ten opsigte van die heersende estetiese ideaal.” Volgens John word ’n Europees-gesentreerde kunsinstelling in hierdie roman afgewys ten gunste van “’n onafhanklike Afrikaanse estetiese”. Dit sou dan volgens John “die Afrikaanse estetiese uitdrukking, die moontlikheid om op universaliteit aanspraak te maak [ontneem], aangesien dit ’n groepsgebondenheid pertinent aandui as ’n voorvereiste vir ’n gangbare Suid-Afrikaanse estetiese.”

Onder bevoorregte mense word gewoonlik bestempel as ’n sosiale-probleem-roman wat sentreer rondom aktuele vraagstukke van die twintigerjare van die 19de eeu, soos sosiale klasseverskil en die armblanke-vraagstuk, vroueregte, die nasionalisme en die kuns as sosiale verskynsel. Die opera- en liederesangeres Adeline Rademeyer en haar advokaatman, Hendrik, stel eers vir Bettie Erkel aan as kindermisie, alvorens hulle haar later ook aanneem. “Jy’s ’n proefneming [...] ’n eksperiment [...] moet dit maar nie vergeet nie,” word sy op wrede wyse deur Adeline aan dié *Pygmalion*-proefneming herinner (95). In die proses word Bettie se voorkoms verander, begin sy ’n smaak ontwikkel vir klassieke musiek en dans, leer sy Engels vlot praat én trou sy later met ’n *bon vivant*-skilder wat elf jaar in die buiteland gewoon het, maar wat tog sy Afrikaner-wortels herontdek (137-8).

Hierdie roman is derhalwe ook ’n ontwikkelingsroman waarin die armoedige weeshuismeisie, Bettie, se sosiale evolusie geteken word. *Stand* is egter ’n skeldwoord waaraan sy nie kan ontkom nie en by geleentheid sê sy vir haar spieëlbeeld: “Jy is nie ’n meid nie en jy is nie ’n dame nie” (84). Die sosiale verwagtings waaraan ’n “dame” moet voldoen, soos brug-, tennis- en klavierspeel, sing en briewe skryf (345) is die tipiese eietydse eienskappe van ’n Engelse dame. Daarteenoor ag Ben se vader die beskeie Bettie, wat sonder aстранheid is, hoog (343).

Dit sou nie absurd wees om hierdie roman ook as satire te lees nie. Hooghartige, “kunssinnige” mense met ’n minagting vir die eie, Afrikaanse kultuur, soos Adeline, Ben en Aletta word by tye genadeloos gesatiriseer. Maar ook die oppervlakkige Bettie ontkom dikwels nie aan kritiek nie. As satiriese norm geld Hendrik, die ryk advokaat wat in ’n Engelse omgewing leef, maar trou bly aan nasionale beginsels en ook Ben se vader met sy afkeer van pretensie en hooghartigheid.

Die roman is meer as ’n blote aanval op tradisionele rolle en waardes. Die onafhanklike Adeline met haar skynbaar promiskue verlede wat sy sorgvuldig verborge hou vir haar man (223) bly weliswaar onvervuld in haar huwelik omdat sy haar kreatiwiteit wil uitleef, maar sy besef dat dit ook ongelukkigheid meebring (438). Wat sterk na vore kom in die roman, is nie primêr kritiek op die tradisionele huwelik nie, maar die standpunt dat geluk wél ook te vind is buite die huwelik, soos mevrou Stahl, Aletta en Enid aantoon.

In die roman word korte mettes gemaak van die pretensieuse kunstenaar (25), die romantiese beeld van die kunstenaar wat ’n boheemse bestaan voer (154), al die “ismes” wat die kuns oorheers (210) en die opvatting dat die estetiese alleen opgesluit is in die klassieke Europese kunsvorme soos die opera, liederes en dergelike meer.

Maar John oordryf wanneer hy beweer dat die estetiese ideaal in hierdie roman (bloot) een is wat na ’n Afrikanerkuns streef. Wat beweer word, is dat die skone, die “klassieke”, óók kan voorkom in die volkskuns, iets waarmee Van Wyk Louw dit volkome eens sou gewees het. By verskeie geleenthede word gesê dat Afrikaanse volksliedere juis ’n Europese herkoms het. Hendrik spreek sy waardering uit vir “daardie eenvoudige liedjies” wat vir hom baie mooier klink “as al die klassieke operas

waarmee jy so dweep” en “Adeline verswyg maar vir hom dat die lied ‘Lied der Meermädchen’ wat sy soëwe gesing het uit ‘Oberon’ afkomstig is” (193).

Louis Cloete is die voorloper van die Dertigerdigter: ’n gekultiveerde man wat poësie uit Frans vertaal, maar wat vir sy tesis Afrikaanse volklidjies as onderwerp het! (169). Daar word verwys na tradisionele Afrikaanse verse soos “Di steweltjies van Sannie”, “Wanneer kom ons troudag Gertje” (197) en “Mooie meisies, fraai bloeme” (198), maar daar word ook verwys na Leipoldt se digbundel *Uit drie wêrelddele* (1923) wat die nasionale en lokale verbystrewe. Dit waarvoor in hierdie roman gepleit word, het duidelik nasionalistiese ondertone: trots op Afrikaans en die Afrikaanse kultuur (24, 29, 38, 53, 117, 137, 138), moedertaalonderrig (247) en ’n eie Afrikaanse geesteslewe, maar óók waardering van die klassieke en Europese (111 en 112). En hoewel dit lyk asof daar ’n voorkeur vir blote realistiese kuns uitgespreek word (138, 139, 154), word óók gepleit vir representasie van die skoonheid van die menslike liggaam (217). In feite is hierdie roman ’n besinning oor die rigting van die (Suid-)Afrikaanse kuns en literatuur in ’n tydperk toe emansipasie nog net ’n ideaal was en beliggaam dit baie van die ideale wat veral deur Van Wyk Louw verwoord is.

Hoewel hierdie roman vanweë onder andere die (vroulike) tematiek deur kritici bestempel is as ’n “damesroman” en derhalwe as middelmoot-literatuur, is dit steeds ’n besinning oor die Afrikaanse geesteslewe én veral die (rigting van) die Afrikaanse letterkunde. Met veel van die aspekte wat destyds sentraal gestaan het in die poëtikale opvattinge van die (manlike) kritici (soos E.C. Pienaar), is die skryfster dit oneens – veral die blote aandrag op nasionalistiese kuns. Daarom vorm hierdie roman deel van ’n sterk kontradiskoers.

9.2 Die swart sluier

As gekyk word na die vroeëre definisies van middelmoot-literatuur as toeganklike literatuur, voldoen die poësie van Joan Hambidge in hoë mate daaraan.² Dit is toeganklike poësie; dit beantwoord gewoonlik aan die verwagtinge van Hambidgelesers, daar dit dikwels bepaalde stylgrepe vertoon (byvoorbeeld die intertekstualiteit; die parodie); dit is vol patos en pateties; dit is dikwels praatverse wat die “gewone praattaal” representeer. Dit is veral die selfbewustheid (wat ooreenstem met die literêre funksie van Roman Jakobson) en die talle verwysings (na filmsterre, digters, skrywers en dergelike) wat aandui dat dit nie as middelmoot bedoel is nie.

Hambidge se roman *Die swart sluier* (1998) word egter wél doelbewus aangedien as “hygroman”, dit wil sê behorende tot die ontspanningsliteratuur, hoewel dit eintlik geen roman is nie, maar verskeie novelettas. Dit is reeds die *storie*, wat handel oor ’n skrywer, Sonja Verbeek, haar liefdesverhouding(s) en haar besoek aan die Welkomse Leeskringseminaar, wat die leser laat vermoed dat daar ’n slang in die gras van dié liefdesparadys is. In wese is hierdie roman ’n persiflage van ’n bepaalde subgenre, naamlik die hygroman, maar dit is ook ’n satire op die Afrikaanse literêre kanon én al die bizarre prosesse van kanoniserings. Beroemde (of dan bekende) figure uit die kanon skuur skouers met ewe bekende romankarakters, wat vanselfsprekend aanleiding gee tot vermaaklike tonele.

Knap is die gebruikmaking van bepaalde beskrywings uit bekende Afrikaanse romans, soos die beskrywing van die “Allesverloren se plastiekswaan” wat Leroux se Welgevonden oproep. Die satire strek egter verder as bloot literêre alliansies en onderonsies (ook van amoreuse aard). Daar word die spot gedryf met literatoure se voortdurende verwysing na Franse (taal)filosowe (19), wat vanselfsprekend ook selfspot is, die opgeblase styl van skrywers word geparodieer (32), bepaalde tekste (*Die*

son *struikel*, 45), die “manlikheid” van Strachan-karakters (72), en selfs met navorsing oor die plaasroman (79). ’n Stukkie metakommentaar word ook ingevoeg (68), op die een vlak as satire van die metanarratiewe werkwyse wat destyds hoogty gevier het in die Afrikaanse letterkunde (soos in Koos Prinsloo se *Jonkmanskas*), op ’n ander as aanwysing van hoe hierdie teks van Hambidge ook gelees sou kon word: as ’n teken wat moontlik heenwys na “(outo)biografiese” aspekte van die skrywer, te wete lewe én poëtika. Wat in ’n ander genre (byvoorbeeld ’n “ernstige” roman) dalk beskou sou kon word as selfbehep, oppervlakkig of gewoon laf, word binne die vorm van die middelmootliteratuur (want die “hygroman” was bedoel as intelligente vermaak) ’n vorm van kommentaar op kernaspekte die Afrikaanse literêre sisteem.

Hierdie roman kan derhalwe as ’n kontradiskoers beskou word; by tye ’n skerp aanval op aspekte van die kanon, maar vanweë die “verpakking” daarvan in die vorm van ’n middelmootteks, geredeliker aanvaar en makliker verteerbaar deur die sisteem en sy agente soos kritici.

9.3 *Om na ’n wit plafon te staar*

’n Onlangse Afrikaanse roman wat eweneens sigself (volgens die omslag, die aanslag én bemarking) aanvanklik aandien as blote ontspanning, is Jaco Kirsten se werk *Om na ’n wit plafon te staar* (2009) met as subtitel *’n Reguit roman*. In hierdie “reguit” roman word eerstens op ’n nogal onthutsend reguit manier kommentaar gelewer op die eietydse Suid-Afrika, veral die gebreke en vergrype ingegee deur politieke korrektheid. Die roman speel af in die binnekringe van ’n dagblad wat herinner aan *Die Burger* en die binnewerkinge van ’n magtige persgroep wat ook nie soveel verskil van Naspers nie. Hierdie indruk van ’n sleutelroman word versterk deurdat selfs buitelanders bepaalde karakters soos Koos Bekker, Lizette Rabie, Amanda Gouws en André P. Brink dadelik kan herken.

Kirsten lewer egter ook deurgaans kommentaar op die literêre lewe van vandag en skets ’n prentjie wat bepaald nie vleierend is nie. Sy hoofkarakter, Lourens Erasmus, staan ook ver van die metroman wat sensitief, sag, pasifisties is en dus die droombeeld van geëmansipeerde vroue versinnebeeld. Hy is ’n geskeide man wat diens gedoen het op die grens, wat nie nee sê vir terloopse seks nie, wat van rugby hou en wie se enigste toegewing wat drank betref, die feit is dat hy Diet Coke by sy rum drink. Lourens het ’n hekel aan mannetjiesagtige vrouens en verwyfde mans wat bars van politieke korrektheid, pretensie en skynheiligheid van alle aard. Onder sy bruuske uiterlike skuil daar ’n goeie mens met bepaalde waardes (soos eerlikheid en openhartigheid) wat nie skroom om sy sê te sê nie. Omdat hy verwar word met die gay Laurens Erasmus kry hy die opdrag om ’n roman te skrywe. Hierdie worstelstryd om binne ’n spertyd iets neer te pen (wat ’n mens gerus ook sou kon sien as metakommentaar) bied genoeg ruimte vir besinning oor die eietydse Afrikaanse letterkunde, die skryfproses self, skryfskole, kunsredaksies (veral boekeredakteurs), die aard van ’n roman én die politieke voorskrytelikheid waaraan ’n eietydse Afrikaanse skrywer onderworpe is.

Oor *Kontrei*, wat hoë lof ingeoes het, word kortweg gesê: “Genugtig, Kleinboer, nogal ’n debutant, skryf ’n boek oor meidnaai en wen ’n prys” (21). En: “Eben Venter is dalk een van die laaste van ’n geslag wat kan skilder met woorde” (24). Hy besef dat dit deesdae moeilik is vir ’n wit man om ’n boek te publiseer. Daarom oorweeg hy dit om ’n boek in Standaardafrikaans voor te lê, maar te maak asof hy bruin of swart is, “[e]en wat dalk van ’n voormalige Model C-skool is en Ôfrikôns praat soos Elana Afrika” (32). Wanneer hy sê “’n kroeg is ’n plek van transformasie” (56), blyk dit dat Lourens ook sy Leroux (en bes moontlik sy Jaco Fouché) ken. Temas is ’n ander mynveld. Mislukte liefde is

slegs vir vroueskrywers beskore, en hy sien ook nie kans om sy seksuele wasgoed in die openbaar op te hang (soos Kleinboer) nie.

Van sy siniese vriend kry hy die volgende ses wenke (64):

- Skrywe oor enigiets wat esoteries is, want resesente is dol daaroor – “kak soos intertekstualiteit en so aan [...] resesente is mal daaroor en dit laat hulle slim voel as hulle dit raak sien. Veral Joan Hambidge is goed daarmee en miskien gooi sy ’n bietjie van Umberto Eco en die semiotiek in. En as jy gelukkig is, dan fok sy jou nie op met ’n verwoestende resensie nie.”
- “Die ander formule is om ’n moderne weergawe van ’n ou storie te doen.”
- “En dan kan jy natuurlik heeltemal jags wees en net oor naai skryf.”
- “Of jy kan oor dwelmmiddels skryf.”
- “[D]aar is eintlik net iets soos tien of so stories [...] alles is eintlik ’n klomp kak wat al reeds geskryf is.”
- “[V]eral jong skrywers moet skryf oor die goed waarmee hulle vertrou is.”

Veel later vra Lourens se uitgewer sy hiperpolitie-korrekte redakteur: “Maar is dit nie die doel van skrywers, van kunstenaars om healtyd die heersende orde te bevraagteken nie? Om vrae te vra, om heilige koeie te slag om [...] die hele openbare diskoers eerlik te hou nie?” (176).

So word hierdie boek wat “nooit geskryf [is] vanuit die benoude dampkring van die Afrikaanse literêre wêreld nie” (196) ’n ernstige besinning oor die vraag wat dit beteken om in die huidige tydsgewrig in Afrikaans te skrywe. Nie in die vorm van ’n metaroman of postmodernistiese geskied wat maklik as pretensieus sou kon deurgaang nie, maar juis in die vorm van ’n (skadelose) ontspanningswerk. Hierdie roman word sodoende ’n “terugskryf” teen die kanon in, eintlik teen die eietydse bewakers van die kanon wat politiese korrektheid só verabsoluteer dat eerlikheid by die deur uitgegooi word.

10. Samevatting

Met hierdie ondersoek wou ek eerstens aantoon dat die middelmoottliteratuur, en dus ook letterkunde, die teenhanger daarvan, onderskei (kan) word as aparte kategorieë. Werke wat as middelmoet, “middlebrow”, “middelmaat” of selfs “populisties” beskrywe word, is meestal toeganklik, (lokaal-)realisties en maatskaplik betrokke. ’n Eenvoudige verhaalstruktuur, ouktoriële vertelwyse, “telling” eerder as “showing”, blokkarakterisering, groot ooreenstemming tussen *storie* en *verhaal*, en beantwoording aan lesersverwagtings word wyd gesien as kenmerkend van hierdie tipe literatuur (kyk o.a. Botha, Botha, Olivier e.a. 1990:85-107).

Dit is egter ook so dat bepaalde werke binne ’n bepaalde historiese tyd as middelmoet geklassifiseer word omdat hulle nie beantwoord aan die heersende ideologiese en/of poëtikale opvattinge nie. Uit Roos (1992:49-51) se opname blyk duidelik dat al drie die “damesromans” waarna sy verwys wat taal en styl betref, hoegenaamd nie agter staan by tydgenootlike romans van manlike skrywers soos D.F. Malherbe en Jochem van Bruggen nie; hier “is ’n skerper toon, ’n meer betrokke tematiek, ’n realistieser

perspektief en is die karakters meer gekompliseerd". Sy opper dan die legitieme vraag of die (manlike) kritici "wat sedert die veertigerjare die norme daargestel en die geskiedenis geskryf het, dalk nie vrede gehad [het] met hierdie romans wat glad nie ingepas het in 'n geïdealiseerde Volk- en Vaderlandvisie nie; met werke wat geensins as didakties/moraliserend, of selfs as romanties-realisties beskryf kan word [nie]" (Roos 1992:51). Die studie van Human-Nel (2009) bevestig in hoë mate hierdie vraag van Roos.

Schoonees beoordeel *Onder bevoorregte mense* in 1924, 1939 en in 1950 telkens anders en toenemend negatief (Roos 1992:45). Vanselfsprekend kan sy oordele toegeskryf word aan sy veranderende visie van literatuur, maar dit wil ook voorkom asof dit 'n illustrasie is van 'n strategiese posisie-inname binne die literêre veld waar 'n kritikus sy eie oordele aanpas by dié van die heersende sienings. Wat egter duidelik is, is dat die benaming "middelmoet" 'n bepaalde werk tot die vergeethoek verdoem en onskadelik maak. Dit kan gesien word uit die reeds gesiteerde oordele van (manlike) literatuurhistorici wat in hoë mate mekaar eggo.

Ek het ten slotte probeer aantoon dat die perifere posisie van middelmoetliteratuur egter ook soms bepaalde voordele inhou vir die skrywers daarvan. Dit bied aan hulle die beskutting om aanvalle op die heersende literêre sisteem te loods, om "terug te skrywe" by wyse van spreke. En dit is dalk juis hierdie "terugskrywe" wat later vir hulle 'n plek binne die kanon gaan gee.

Al drie werke waaraan ek aandag gegee het, is binne veral historiese verband belangrik, maar ook intrinsiek nie sonder meriete nie. Roos (1992) bespreek Linde se werk uitvoerig en oorwegend positief. Kirsten se werk is geslaagd indien 'n redelik standaard definisie van 'n goeie boek gebruik word: dit is vlot geskryf, het 'n interessante storie, bevat knap karakteriserings en is 'n geslaagde kombinasie van erns en luimigheid (kyk ook Radway hier bo vir ander kenmerke wat ruimskoots by Kirsten voorkom). Wat dit egter onomstootlik as letterkunde kenmerk volgens heersende verwagtings, is die metanarratiewe aard daarvan, metafiksie synde een van die belangrikste kenmerke van eietydse prosawerke. Hambidge se roman is 'n rasegte satire en daarom in 'n mate ook tydgebonde omdat die satire 'n gerigte aanval is; in haar geval van die Afrikaanse letterkunde – veral – op 'n bepaalde tydstip.

Al drie werke is egter belangrik omdat hulle op 'n geslaagde (lees: literêre) wyse kommentaar lewer op die letterkunde én die letterkundige bedryf van 'n bepaalde era. Dit alleen waarborg hulle 'n vaste, hoewel perifere, posisie in die kanon.

Bibliografie

Antonissen, R. 1956. *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Beperk.

Baker, E. 1973. *Splinterspel*. Johannesburg: Perskor.

—. 1984. *Weerkaatsings: 'n Sprokie*. Kaapstad: Human & Rousseau.

Barnard, R. 1998. Kanoniseringsprosesse in die Afrikaanse literatuursisteem: Die rol van N.P. Van Wyk Louw. Ongepubliseerde PhD-proefskrif. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.

Botha, E. 1998. Etienne Leroux. In Van Coller 1998.

- . 1999. Jochem van Bruggen. In Van Coller 1999.
- Botha, M.C., E. Botha, F. Olivier, H. de Kock, E. Baker, H. van Coller, E. van Heerden en M. Prins. 1990. Fasette van 'n fokus op 80. *Tydskrif vir Letterkunde*, 28(1):85–107.
- Bourdieu, P. 1984 [1979]. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- . 1986 [1983]. The forms of capital. In Richardson (red.) 1986.
- . 1993. *The field of cultural production. Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.
- Brink, A.P. 1974. Dié boek word 'n aanklag teen uitgewer. *Rapport*, 31 Oktober, bl. 19.
- . 1984. Só trap resesent darem nie modder op goeie, lekker boek nie! *Rapport*, 20 Januarie, bl. 14.
- Chapman, M. 2003. *Southern African literatures*. Pietermaritzburg: UKZN Press.
- De Geest, D. 1966. *Literatuur als sisteem, literatuur als vertoog. Bouwstenen voor een functionalistiese benadering van literaire verskijnselen*. Leuven: Peeters.
- . 1997. Systems theory and discursivity. *Canadian Review of Comparative Literature*, 24(1):161–75.
- Dekker, G. 1958. *Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Kaapstad: Nasou Beperk.
- DiMaggio, P. 1987. Classification in the arts. *American Sociological Review*, 5:440–5.
- Even-Zohar, I. 1990. Polysystem studies. *Poetics Today*, 11(1):1–268.
- Faubion, J.D. (red.). 1994. *Michel Foucault, aesthetics, method and epistemology*. Londen: Penguin.
- Fokkema, D.W. en E. Kunne-Ibsch. 1977. *Theories of literature in the twentieth century*. Londen: C. Hurst & Co.
- Foucault, M. 1994. On the archaeology of the sciences: Response to the epistemology circle. In Faubion (red.) 1994.
- Fouché, J. 1997. *Paartie by Jake's*. Kaapstad: Queillierie.
- Francken, E. en O. Praamstra (reds.). 2008. *Heerengracht Zuid-Afrika. Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- . 2008. Een vierde kwartier in de Nederlandse koloniale en postkoloniale literatuur. *De Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika. Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 124(2):141–58.
- Hambidge, J. 1998. *Die swart sluier*. Kaapstad: Tafelberg.
- Herrnstein Smith, B. 1984. Contingencies of value. In Von Hallberg (red.) 1984.

- Hjort, M. (red.). 1992. *Rules and conventions. Literature, philosophy, social theory*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Huigen, S. 2009. Kwesties van literariteit en (dis)continuïteit in Nederlandstalige Zuid-Afrikaanse literatuur. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 125(3):253–63.
- Human-Nel, M.J. 2009. Die impak van sosiologiese verandering op die plek van vroueskrywers in die Afrikaanse literêre kanon. Ongepubliseerde PhD-proefskrif. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
- John, P. 1994. "O, my kuns!" 'n Semiotiese analise van die estetiese problematiek in *Onder bevoorregte mense* deur Marie Linde. *Tydskrif vir Letterkunde*, 32(2):12–24.
- Kannemeyer, J.C. 1978. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*. Kaapstad: Academica.
- Kirsten, J. 2009. *Om na 'n wit plafon te staar. 'n (Reguit) roman*. Kaapstad: Tafelberg.
- Komrij, G. 2009. Lucifer in het hooi. Komrij Blog, Zaterdag 29 Augustus 2009. <http://www.komrij.blogspot.com/search?=vaessens> (9 April 2011 geraadpleeg).
- . 2011. *De triomfen treurigheid van de vermomming*. Kellendonk-lezing. Macxmedia: Nijmegen.
- Lakatos, I. 1970. Falsification and the methodology of scientific research programmes. In Lakatos en Musgrave (reds.) 1970.
- Lakatos, I. en A. Musgrave (reds.). 1970. *Criticism and the growth of knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lamont, M. 1992. Money, morals, and manners: The culture of the French and the American upper-middle class. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Leroux, E. 1958. *Die mugu*. Kaapstad: H.A.U.M.
- Leroux-Van der Boon, M. 1992. Middelmoot-etiket kan jou "skawe". *Onderhoud met Theunis Engelbrecht. Beeld Kalender*, 23 Julie, bl. 2.
- Linde, M. 1925. *Onder bevoorregte mense*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Louw, N.P. Van Wyk. 1961. *Vernuwing in die prosa*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Lynes, R. 1954. *The tastemakers*. New York:Harper.
- Peterson, R.A. en R.M. Kern. 1996. Changing highbrow taste: From snob to carnivore. *American Sociological Review*, 61(5):900–7.
- Peterson, R.A. 1997. The rise and fall of highbrow snobbery as a status marker. *Poetics*, 25(2/3):75–92.
- Radway, J. 1988. The Book-of-the-month Club and the general reader: On the uses of "serious" fiction. *Critical Inquiry*, 14(3):516–38.
- Richardson, J.G. (red.). 1986 [1983]. *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood.

- Roos, H. 1992. Drie “dames-romans”. *Tydskrif vir Letterkunde*, 30(2):41–52.
- Ross, M. 1925. *Oogklappe*. Pretoria: J.L. van Schaik Bpk.
- Schmidt, S.J. 1989. *Die Selbstorganisation des Sozialsystems Literatur im 18. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- . 1992. Conventions and literary systems. In Hjort (red.) 1992.
- . 1996. A systems-oriented approach to literary studies. *Canadian Review of Literature*, 24(1):119–36.
- Schouten, R. 2011. Cynische romans zijn niet cool meer. *Trouw*.
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1131420/2009/04/04/Cynische-romans-zijn-niet-cool-meer.dhtml> (9 April 2011 geraadpleeg).
- ’T Hart, K. 2010. Het moet van de professor allemaal anders. *De Groene Amsterdammer*.
<http://www.groene.nl/2009/15/het-moet-van-de-professor-allemaal-anders> (9 April 2011 geraadpleeg).
- Van Boven, E. 2009. De middlebrow-roman schrijft terug. Visies op elite en “hoge literatuur” in enkele publieksromans rond 1930. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 125 (3):285–305.
- Vaessens, T. 2009. *De revanche van de roman. Literatuur, autoriteit en engagement*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt.
- . 2010. Onderhoud met Thomas Vaessens: “Schrijvers durven het publieke debat niet aan”. *NRC Boeken*. <http://www.nrcboeken.nl/interview/schrijvers-durven-het-publieke-debat-niet-aan> (9 April 2011 geraadpleeg).
- Van Coller, H.P. 1992. Die Afrikaanse letterkunde en taalvaardigheid binne die konteks van kommunikasie. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 32(3):165–77.
- . (red.). 1998. *Perspektief en profiel. ’n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Deel 1. Pretoria: J.L. van Schaik.
- . (red.). 1999. *Perspektief en profiel. ’n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Deel 2. Pretoria: J.L. van Schaik.
- . 2001. N.P. Van Wyk Louw as kanoniseerder. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 41(1):63–72.
- . 2002. Die saamstel van bloemlesings as kanoniserende handeling. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 42(1):66–77.
- Van Coller, H.P. en Odendaal, B.J. 2005. Die verhouding tussen die Afrikaanse en Nederlandse literêre sisteme. Deel 1: Oorwegings vir ’n beskrywende model. *Stilet*, 17(3):1–17.
- Van Eijck, K. en W. Knulst. 2005. No more need for snobbism: Highbrow cultural participation in a taste democracy. *European Sociological Review*, 21(5):513–28.
- Van Rees, K. en G. Dorlijn. 2006. Het Nederlandse literaire veld 1800–2000. In Van Rees en Dorlijn (reds.) 2006.

Van Rees, K., J. Vermunt en M. Verboord. 1999. Cultural classification under discussion. Latent class analysis of highbrow and lowbrow reading. *Poetics*, 26(5/6):349–65.

Van Rees, K. en G. Dorlijn (reds.). 2006. *De productie van literatuur. Het Nederlandse literaire veld 1800-2000*. Nijmegen: Vantilt.

Viljoen, H. 1998. Breyten Breytenbach. In Van Coller (red.) 1998.

Von Hallberg, R. (red.) 1984. *Canons*. Chicago: University of Chicago Press.

Walter, E. 1925. *Eensaamheid*. Pretoria: J.L. van Schaik Bpk.

Wellek, R. 1960. Literary theory, criticism, and history. *The Sewanee Review*, 68(1):1–19.

Wellek, R. en A. Warren. 1976 [1949]. *Theory of literature*. Harmondsworth: Penguin Books.

Widdemer, M. 1933. Message and middlebrow. *Saturday Review of Literature*, 18 Februarie, bl. 433–4.

Woolf, V. 1942. *The death of the moth*. New York: Harcourt Brace.

Eindnotas

¹ Die frenologie was 'n pseudowetenskaplike en intellektueel gediskrediteerde teorie wat geglo het dat mense se uiterlike tekenend is van onder andere hulle intelligensie. Mense met hoë voorkoppe sou hiervolgens besonder slim wees. Vandag word die term *highbrow* met ironie gebruik (<http://en.wikipedia.org/wiki/Highbrow>[2010/02/11]).

² Roos (1992: 41) bestempel “gewilde prosa” as “dié soort verhaal wat gewoonlik binne 'n eenvoudige vertelstruktuur 'n lokaal-realistiese milieu uitbeeld”.

Ten spyte van ernstige leemtes in die Suid-Afrikaanse historiografie oor hierdie onderwerp is daar heelwat werke wat op verskillende aspekte van die onderwerp lig werp. In hierdie verband is ongepubliseerde verhandelinge van onskatbare waarde. Coetzer (1975) behandel die rassevraagstuk as verdelingsfaktor tussen die Nasionale Party (NP) en die Suid-Afrikaanse Party (SAP) vanaf 1924 tot 1929 breedvoerig. Le Roux (1972) dui die veranderde houding van die NP aan die hand van verskeie kongresbesluite vanaf 1935 tot 1939 aan sonder om 'n bevredigende verklaring vir die ommeswaai in beleid te gee. Verder plaas hy die klem op die kleurlingstemregkwessie¹ as geskilpunt tussen die NP en die Verenigde Party (VP). Haines (1978) behandel die opposisie teen die Kleurlingregte-wetsontwerp slegs sydelings. Shifrin (1962) gee 'n breedvoerige uiteensetting van die Kleurlingregte-wetsontwerp asook die motiewe wat daartoe aanleiding gegee het. Hy poog ook om 'n moontlike verklaring te gee vir waarom daar besluit is om nie die wetsontwerp deur te voer nie. Shifrin (1962) bied 'n nuttige inleiding tot die onderwerp. Sy behandel egter die wetsontwerp in isolasie en laat na om dit in 'n breë konteks te plaas.

Van der Ross (1986) gee 'n tentatiewe verklaring waarom die NP van die Kleurlingregte-wetsontwerp afgesien het sonder om die verwickelinge rondom die kleurlingstemregkwessie in breër konteks te plaas. Verder lê hy klem op die reaksie van die politieke bewegings onder die kleurlinge tot die vernaamste uitdagings wat hulle moes trotseer.

Giliomee (1995) gee heelwat kritiese insigte rondom die kwessie. Volgens hom (1995:219) het Hertzog se beleid nooit 'n *volte face* ondergaan nie – soos sommige historici te kenne gee.

Lubbe (1991) se studie bied 'n kritiese oorsig van die NP se vryery na die kleurlingstem tydens die 1929-verkiesing, wat sy beskou as 'n formatiewe historiese moment in die politieke gekiedenis van die kleurlinge. Lubbe (1997) bied ook 'n insiggewende blik op die politieke opportuniste van die NP en *Die Burger* tydens die berugte Swart Gevaarverkieping van 1929.

Thompson (1949) se werk bevat 'n waardevolle kroniek oor die stryd tussen die noordelike tradisie en die Kaapse liberale tradisie rakende die kleurlingstemregkwessie.

Schoeman (1977) gee 'n betekenisvolle oorsig van die parlementêre verkiesings van 1929, 1933 en 1938.

Die biografieë van genl. J.B.M. Hertzog (Neame 1962 en Van den Heever 1946), dr. D.F. Malan (Malan 1959; Thom 1980) en sen. F.S. Malan (Cloete 1976) werp min lig op die onderwerp. Verder verwaarloos algemene werke soos Breitenbach (1974), Cope (1965), Cronje (1948) en Walker (1968) ook die onderwerp.

Aangesien die stryd oor die kleurlingstemreg in 1930 en 1931 in die parlement gevoer is, is daar vir die doel van hierdie artikel aansienlik van *Debatte van die Volksraad* gebruik gemaak. Die private dokumente van politici soos F.S. Malan (AG 583), T. Boydell (AG 1473) en A.L. Geyer (AG 1890) is geraadpleeg, maar het geen insiggewende feite opgelewer nie. Gevolglik berus hierdie artikel hoofsaaklik op

kontemporêre, sekondêre, amptelike en periodieke publikasies. Politieke organisasies van die kleurlinge, soos die African Political Organisation (APO) en die Afrikaanse Nasionale Bond (ANB), bestaan lank nie meer nie en amptelike dokumente is oor die jare heen vernietig, of het verdwyn. Gevolglik is hulle reaksie tot die politieke bedrywighede van hierdie tydperk hoofsaaklik aan die hand van periodieke publikasies en enkele dokumente en pamflette wat in die Nasionale Suid-Afrikaanse Biblioteek beskikbaar is, nagespeur.

In 1925 het genl. Hertzog, leier van die NP, sy party se standpunt ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie uiteengesit. Volgens die NP moes die kleurlinge op ekonomiese en politieke gebied by die blankes geïntegreer word, maar nie op sosiale gebied nie. Die blankes in die Kaapprovinsie was aan dieselfde beskawingstoets as die kleurlinge en swartes onderworpe om vir die stemreg te kwalifiseer, in teenstelling met die blankes in die noordelike provinsies, wat 'n ongekwalfiseerde stemreg geniet het. Volgens Hertzog het politieke gelykstelling enersyds beteken dat die gekwalfiseerde stemreg van kleurlinge in die Kaapprovinsie en Natal behoue sou bly. Andersyds sou die gekwalfiseerde stemreg na kleurlinge in die noordelike provinsies uitgebrei word. Die kleurlingkiesers in die noordelike provinsies sou aanvanklik op afsonderlike kieserslyste geplaas word. Hulle sou dan toegelaat word om een blanke verteenwoordiger in die Volksraad te verkies. Na sewe jaar sou die Goewerneur-Generaal deur die parlement gemagtig kon word om die kleurlingkiesers op die algemene kieserslyste in die noordelike provinsies te plaas. In latere weergawes van hierdie wetsontwerp is die periode na tien jaar verander. In ruil vir hierdie vergunning moes die kleurlinge die verwydering van die grondwetlike beskerming van hul regte, 'n klassifikasie van kleurlinge en die verwydering van die swart stem van die gemeenskaplike kieserslyste aanvaar.

Skaars vier jaar later het die NP tot 'n subtiele aanslag op die politieke regte van die kleurlinge oorgegaan. Vanaf 1934 het die "Gesuiwerde" NP 'n onverbloemde aanslag op die kleurlingstemreg geloods. Binne 'n dekade het die NP se amptelike beleid dus verander vanaf 'n beleid van politieke gelykstelling van die kleurlinge met die blankes tot een van afsonderlike parlementêre verteenwoordiging. Na hierdie oënskynlik radikale ommeswaai in die amptelike beleid van die NP ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie word daar in die Suid-Afrikaanse historiografie slegs sydelings verwys.

Hedendaagse rubriekartikels oor die geskiedenis van die NP bewys dat misverstande rondom die kwessie voortduur. Die politieke kommentator Scholtz (2004:15) beweer byvoorbeeld dat die kleurlingstemreg gedurende die tydperk 1924-34 nie slegs aanvaar is nie maar in stand gehou is. Aan die ander kant beweer 'n historikus soos Giliomee (1995) dat daar wel 'n kentering in die NP se beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie plaasgevind het, maar daar bestaan meningsverskille oor watter faktore daartoe aanleiding gegee het.

Die doel van hierdie artikel is om te probeer bepaal of die NP se amptelike beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie vanaf 1925 tot 1939 beginselvastheid getoon het en of dit 'n voorbeeld van opportuniste was.

2. Generaal Herzog se Kleurlingregte-wetsontwerp, 1926-1932

Volgens Walker (1936:17) was die stemreg nie 'n twispunt gedurende die eerste vyftien jaar van die Unie van Suid-Afrika nie. In 1925 is dit egter 'n brandpunt gemaak. Walker skryf dit aan twee faktore toe: die sensusverslag van 1921, wat die merkwaardige toename in die swart bevolking relatief tot die blankes aangedui het, en die Randse Opstand van 1922, wat 'n aksie ten gunste van die kleurslagboom was. Dit was veral laasgenoemde wat aanleiding gegee het tot die Pakt tussen die Nasionaliste en die Arbeiders wat in 1924 aan bewind gekom het om blanke Suid-Afrika teen die swart oormag te beskerm.

Die basis van Hertzog, die Suid-Afrikaanse premier en leier van die NP, se segregasiebeleid ten opsigte van die swartes was die strewe om die blanke beskawing teen die swart bedreiging te beskerm (Scholtz 1979:283). Op 13 November 1925 het Hertzog te Smithfield 'n uiteensetting van sy beoogde beleid ten opsigte van die swartes en kleurlinge gegee. Hierdie toespraak (in Scholtz 1979) het die grondslag gevorm van die Hertzog-wetsontwerpe wat vanaf 1926 tot 1936 die politieke toneel oorheers het. Volgens Hertzog kon die swartes se aandrang op sosiale, ekonomiese en politieke gelykstelling met die blankes op die lange duur tot die ondergang van die blanke bevolking lei. Hy het verskeie redes aangevoer waarom die bestaande swart stemreg in die Kaapprovinsie ongewens was. Die vernaamste rede was dat dit later tot agitatie vir die uitbreiding daarvan na die noordelike provinsies sou aanleiding gee. Hertzog het hierna verwys as "die dreigende euwel" wat uiteindelik tot die ondergang van die blankes sou lei (Scholtz 1979:283). Hy het geredeneer dat aangesien die noordelike provinsies nie bereid was om die Kaapse stemreg na die noorde uit te brei en dat swartes tot parlamentslede verkies mag word nie, die Kaapse stemreg noodwendig verander moes word. Hertzog het gevolglik, onder andere, die uitbreiding van die bestaande Naturelleraadstelsel in die swart gebiede voorgestel, die stigting van 'n permanente Uniale Naturelleraad, en die vervanging van die Kaapse stemreg vir swartes deur 'n spesiale vorm van verteenwoordiging in die hele Suid-Afrika. Vir hierdie radikale en verreikende voorstelle sou 'n tweederdemeerderheid van beide Huise van die Parlement benodig word. Om die aanvaarding van hierdie voorstelle te fasiliteer het Hertzog ook 'n beleid ten opsigte van die kleurlingstemreg geformuleer. Shifrin (1962:35) het hierna verwys as "the sugar coating around the pill of the abolition of the Cape native franchise".

Hertzog het sy beleid ten opsigte van die kleurlinge reeds in 1919 geformuleer. Volgens Hertzog (in Lewis 1987:124) het die kleurlinge in vele opsigte nader aan die blankes gestaan, en in feitlik alle opsigte van die swartes verskil:

Hy het ontstaan en bestaan in ons midde; ken geen ander beskawing dan die van die Europeaan, hoeseer hy ook dikwels daarin te kort skiet; is 'n lewens-beskouing toegedaan, wat in die grond ter saak die van die Europeaan is en spreek die taal van die Europeaan as moedertaal.

Om hierdie redes kon daar geen sprake van politieke en ekonomiese segregasie tussen die kleurlinge en die blankes wees nie. Hy het gevolglik voorgestel dat 'n gekwalifiseerde stemreg na die kleurlinge in die noordelike provinsies uitgebrei word. Hy het drie redes hiervoor aangevoer: geen ander oplossing sou die nodige tweederdemeerderheid van beide Huise van die Parlement kry nie; daar was op grond van die geringe getalle van die kleurlinge in die noordelike provinsies geen regverdiging vir die besluit om verskillende beleidsrigtings toe te pas nie; en die behoud van die dualisme het niemand bevoordeel nie, maar slegs die bestaande situasie bemoeilik.

Hertzog het die kleurlingstemregkwessie onafskeidbaar met die swart vraagstuk gekoppel – die uitbreiding van 'n gekwalifiseerde stemreg na die kleurlinge in die noordelike provinsies sou geskied slegs indien daar instemming was om die swart vraagstuk op te los langs die weg wat deur die NP aangekondig is. Die hoofdoel van die Hertzog-wetsontwerpe was dus om blanke oppergesag te vestig (Lewis 1987:126). Hertzog het nagelaat om te verklaar dat die NP gehoop het om kleurlingstem by die stembus te wen met hierdie oënskynlik goedgunstige gebaar.

'n Ontleding van Hertzog se Kleurlingregte-wetsontwerp toon dat dit nie op diepe morele oortuiging berus het nie. Du Pre (1992:64) stel dit onomwonde dat die NP gedurende die periode 1924 tot 1934 nie gedryf is deur oorwegings soos “the Coloured man’s dignity or citizenship, nor about humanitarian and moral considerations and a Christian conscience” nie. In dieselfde trant beweer Giliomee (1995:2002) dat die lot van die kleurlinge uiteindelik bepaal is nie deur hul rasse-identiteit nie, maar deur die politieke belange van die belanghebbende politieke partye. Die NP was gedryf deur politieke opportuniste. Die vernaamste indruk wat die Smithfield-toespraak laat, is dat dit van die allergrootste belang was dat die blanke bevolking en die Europese beskawing in Suid-Afrika bestendig en gehandhaaf moes word (Lewis 1987:126). Die grootste enkele bedreiging was die uitbreiding van die Kaapse stemreg na die swartes in die noordelike provinsies.

Hertzog het herhaaldelik beweer dat hierdie beleid ten opsigte van die kleurlingstemreg eenparig deur die Volksraadslede van die NP ondersteun is (Van der Ross 1986:83–4). Daar was egter binne die NP heelwat teenkating teen die teenwoordigheid van kleurlinge op die gesamentlike kieserslyste in die Kaapprovinsie en die uitbreiding van die stemreg na die kleurlinge in die noorde, ten spyte van Hertzog se openbare verklarings dat dit nie die geval was nie. Reeds in 1922 is 'n mosie vir die aparte verteenwoordiging van kleurlinge by 'n takvergadering van die NP in Oudtshoorn aanvaar (Du Plessis 1954:42). Op 2 November 1922 is 'n soortgelyke mosie in Malmesbury by die Kaaplantse kongres van die NP ingedien, maar dit is nie tot 'n stemming gebring nie (Du Plessis 1954:17). In 1925 het die Transvaalse hoofkomitee van die NP onder leiding van Tielman Roos, die minister van justisie, die Eerste Minister versoek om die kleurlingvraagstuk te los totdat 'n bevredigende oplossing vir die swart vraagstuk gevind kon word (Anon. 1925c:ongenommer). Roos het enkele maande vroeër gewaarsku dat die Transvalers nooit sou instem tot die uitbreiding van die stemreg na die kleurlinge in die noordelike provinsies nie (Anon. 1925a:6). Ook in die Vrystaat was daar sterk teenkating teen Hertzog se Kleurlingregte-wetsontwerp (Coetzer 1975:322).

Daar was egter bemoedigende tekens. Volgens Le Roux en Coetzer (1982) het Hertzog se uiteensetting van die NP se beleid, behalwe vir die negatiewe kommentaar vanuit die Transvaal, gunstige reaksie uitgelok. Berigte in die amptelike mondstukke van die NP (soos Anon. 1925b:6) was ten gunste van die Hertzog-voorstelle. Lubbe (1991:19) meen dat die meeste Nasionaliste die voorgestelde beleid ten opsigte van die kleurlinge “om opportunisties redes” gesteun het. Ook Lewis (1987:120) is die mening toegedaan dat die meeste Nasionaliste die nuwe bedeling ten opsigte van die kleurlinge ondersteun het “out of a self-interest desire to win Coloured votes”. Volgens Giliomee (1995:216) was afwering van die Swart Gevaar 'n groter beweegrede om die kleurlingstemreg na die noordelike provinsie uit te brei as die weerstand daarteen binne die geleedere van die Nasionaliste.

In 1926 het Hertzog sy rassebeleid in vier wetsontwerpe beliggaam: die Naturelle-grondwysigingswetsontwerp, die Naturelle-verteenwoordigingswetsontwerp, die Unie-naturelleraadswetsontwerp, en die Kleurlingregte-wetsontwerp. Die

Kleurlingregte-wetsontwerp het beoog om politieke regte na die kleurlinge in die noordelike provinsies uit te brei. Die wetsontwerp het vir 'n raad wat deur die Goewerneur-Generaal aangestel word, voorsiening gemaak. Hierdie raad sou 'n lys opstel van geregistreerde manlike kleurlinge in die Kaapprovinsie, en manlike kleurlinge ouer as 21 in die ander drie provinsies. Verder moes die raad alle swartes van die kieserslyste in die Kaapprovinsie verwyder. Die kleurlingkiesers in die noordelike provinsies sou aanvanklik op aparte kieserslyste geplaas word. Hulle sou toegelaat word om een blanke verteenwoordiger in die Volksraad te verkies. Na sewe jaar sou die Goewerneur-Generaal deur die Parlement gemagtig word om die kleurlingkiesers op die gemeenskaplike kieserslyste te plaas.

Die verwydering van die swartes van die gemeenskaplike kieserslyste in die Kaapprovinsie was ongetwyfeld die middelpunt waarom die wetsontwerpe gewentel het. Die opheffing van klousule 35 van die Suid-Afrika-wet was bedoel om die verwydering van die swartes van die gemeenskaplike kieserslyste in die Kaap te vergemaklik, maar dit het ook beteken dat die kleurlinge in die toekoms met slegs 'n gewone meerderheid in plaas van 'n tweederdemeerderheid in die Volksraad en Senaat verwyder sou kon word. Hierdie bepaling was omstrede. Die definisie van *kleurling* het aan die absurde gegrens. Daarvolgens sou 'n seun van 'n gemengde huwelik (byvoorbeeld tussen 'n blanke en 'n swarte, of 'n kleurling en 'n swarte) wat voor die deurvoering van die wetsontwerp gebore is, as kleurling geklassifiseer word, terwyl sy broer wat later gebore is, as 'n swarte geklassifiseer sou word. Volgens Lubbe (1991:23) sou die eng definisie van die begrip *kleurling* 'n beduidende aantal kleurlinge van hulle stemstatus ontnem.

Die besluit om lyste van die kleurlingkiesers in die Kaapprovinsie op te stel, kom vreemd voor, aangesien die kleurlinge nog steeds op die gemeenskaplike kieserslyste sou wees. Volgens Malan (in Anon. 1926c:5) was die doel hiervan om 'n skeiding tussen kleurlinge en swartes te trek. Deur aparte kieserslyste vir swartes in die Kaapprovinsie op te stel sou daar wel 'n skeiding tussen die groepe getrek word. Volgens Artikel 11 van die Kleurlingregte-wetsontwerp moes alle stemgeregde kleurlinge hul kleurlingskap voor 'n spesiale raad bevestig om te verseker dat slegs blankes en kleurlinge op die gemeenskaplike kieserslyste verskyn. Later is die artikel gewysig sodat bepaal is dat slegs twyfelagtige gevalle na 'n registrasieraad verwys moes word. Indien die wetsontwerp in sy oorspronklike vorm aanvaar sou gewees het, sou die Artikel definitief tot 'n afname van kleurlingkiesers op die gemeenskaplike kieserslyste gelei het.

Ook die besluit om die Kleurlingregte-wetsontwerp aan die ander wetsontwerpe te koppel kom vreemd voor in die lig van Hertzog se stelling oor die wesenlike verskille tussen die kleurlinge en die swartes wat 'n differensiasie in beleidsrigtings tussen die twee bevolkingsgroepe nie slegs wenslik nie, maar uiters noodsaaklik gemaak het. Die enigste moontlike verklaring hiervoor is dat die NP bereid was om toegewings ten opsigte van die kleurlinge te maak slegs indien dit aan die party die nodige tweederdemeerderheid in 'n gesamentlike sitting van beide Huise van die Parlement sou besorg om sy Naturelle-verteenvoerigingswetsontwerp deur te loods.

Smuts het die koppeling van die Kleurlingregte-wetsontwerp met die ander wetsontwerpe as 'n politieke set beskou. Indien die SAP teenkanting teen die politieke segregasie van die swartes sou uitspreek, sou die Nasionaliste die SAP daarvan beskuldig dat hulle gekant was teen die uitbreiding van die kleurlinge se politieke regte. Daarteenoor, indien die SAP die segregasievoorstelle sou goedkeur, sou hulle die ondersteuning van die swart kiesers in die Kaapprovinsie verloor (Lewis 1987:137).

Daar is te kenne gegee dat die Kleurlingregte-wetsontwerp 'n poging was om gelyke politieke regte tussen die kleurlinge en blankes te bewerkstellig. Toe die wetsontwerp in die Gesamentlike Sitting onder bespreking was, het Smuts dit beskryf as "'n vertrapping van die leer van gelyke regte". Die wetsontwerp het volgens hom beoog om "'n skyn van stemreg" na die noorde uit te brei wat g'n selfrespekterende kleurling sou aanvaar nie (in Anon. 1929d:6).

Alhoewel die Afrikaanse Nasionale Bond (ANB) die wetsontwerp in breë trekke verwelkom het, het selfs hulle beswaar aangeteken omdat dit nie gelyke politieke regte vir die kleurlinge teweeg sou bring nie (Lewis 1987:137). Verder is daar beoog om die Natalse kleurlinge in die 1926- en 1927-weergawes van die wetsontwerp van die gemeenskaplike kieserslyste te verwyder. Daar is verder ook geen poging aangewend om direkte verteenwoordiging van die kleurlinge in die Volksraad in te stel nie. Ook in die Transvaal en die Oranje-Vrystaat sou die kleurlinge op aparte kieserslyste geplaas word – onderworpe aan sekere kieskwalifikasies. Alhoewel die Kleurlingregte-wetsontwerp dus die stemreg na die kleurlinge in die noordelike provinsies sou uitbrei, was die bedoeling geensins om die kleurlinge op 'n gelyke basis met die blankes te plaas nie. Intendeel, die politieke regte van die kleurlinge sou wesenlik aangetas word met die opheffing van klousule 35 wat hul stemreg verskans het. Lubbe (1991:23) meen dat die proses van die aftakeling van die kleurlinge se stemreg reeds in 1925 begin het met die aanvaarding van afsonderlike registrasievorms vir blankes en "nieblankes". Die gevolg was dat daar in 1929 450 minder kleurlingkiesers was as in 1921, ten spyte van 'n toename van die kleurlingbevolking gedurende hierdie tydperk.

Die publikasie van die vier wetsontwerpe in 'n buitengewone staatskoerant op 23 Julie 1926 het uiteenlopende reaksies uitgelok. Vanaf 1926 tot 1932 het Hertzog verskeie pogings aangewend om die vier wetsontwerpe met die nodige tweederdemeerderheid in 'n gesamentlike sitting van beide Huise van die Parlement goedgekeur te kry. Die SAP het egter hewig daarteen beswaar aangeteken en voorgestel dat die Suid-Afrikaanse rassevraagstuk by 'n nasionale konvensie besleg moes word. In 1929 kon die NP nie daarin slaag om 'n tweederdemeerderheid vir die wetsontwerpe te kry nie, alhoewel die rekords toon dat die Nasionale ten gunste van die wetsontwerp gestem het (Unie van Suid-Afrika 1929, kol. 291-2). Toe die Naturelle-verteenwoordigingswetsontwerp in 1930 na 'n gesamentlike komitee verwys is, het Hertzog besluit om nie die Kleurlingregte-wetsontwerp deur die komitee te laat ondersoek nie (Unie van Suid-Afrika 1936:3).

Teen 1930 was dit duidelik dat daar 'n kentering in die beleid van NP ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie plaasgevind het. Daar heers heelwat misverstand oor die redes vir hierdie kentering, aangesien daar nooit 'n amptelike verklaring in hierdie verband uitgereik is nie. In die volgende afdeling van hierdie artikel sal daar gepoog word om 'n moontlike verklaring vir hierdie beleidsverandering te gee.

3. Waarom Hertzog van sy Kleurlingregte-wetsontwerp afgesien het

Een van die vernaamste redes waarom Hertzog van sy Kleurlingregte-wetsontwerp afgesien het, was die kleurlinge se optrede tydens die 1929-verkiesing.

Vanaf 1902 tot 1930 was die African People's Organization (APO) onder leiding van dr. A. Abdurahman die invloedrykste liggaam onder die kleurlinge. Die APO het die Kleurlingregte-wetsontwerp geheel en al verwerp. Abdurahman (in Anon.

1926b:ongenommer) het die wetsontwerp beskryf as “one of the biggest political frauds that any political party had ever attempted to ‘palm off’ on the Coloured people of Southern Africa”.

Die Afrikaanse Nasionale Bond (ANB) is in 1924 gestig om die APO te besweer. In die D.F. Malan-versameling (Lêernommer 1/1/8 in die Eben Dönges-sentrum by die Universiteit Stellenbosch) is daar ’n afskrif van die Beginsels en Konstitusie van die ANB in Malan se handskrif. Daar is ook verskeie wysigings aan die oorspronklike dokument in Malan se eie handskrif aangebring. W.B. de Villiers beweer dat hy, Malan en oudsenator Hofmeyr die program opgestel het (Pretorius 1960:116). Daar is dus bewyse dat die Nasionaliste wesenlik bygedra het tot die stigting en beleidsvorming van die ANB. Die ANB het besluit dat elke tak die reg sou hê om met ’n meerderheid stemme te besluit watter party of kandidaat hulle sou ondersteun (D.F. Malan-versameling, Lêernommer 1/1/8:17). In die praktyk het die ANB egter volle ondersteuning aan die NP toegesê. In ’n brief aan die pers het W.H. le Grange, die leier van die ANB, erken dat die ANB vir sy fondse en literatuur van die NP afhanklik was (Van der Ross 1986:79). Hertzog het gehoop dat die kleurlinge tydens die 1929-verkieping ten gunste van die NP sou stem.

In 1929 was dit die eerste keer dat die rassevraagstuk “stelselmatig deur die NP en sy pers vir partypolitieke en verkiesingsdoeleindes uitgebuit” is (Lubbe 1991:15). Lubbe (1997:111) meen dat die NP se besluit om die “Swart Gevaar” as wapen in die 1929-verkieping te gebruik, nie hoofsaaklik gebaseer was op ’n vrees vir neerlaag by die stembus of ’n poging om die aandag van hul mislukkings af te lei nie. Volgens Lubbe (1997:112) was die NP se vernaamste dryfveer die strewe om ’n tweederdemeerderheid in die Parlement te verkry sodat Hertzog se rassewetsontwerpe volgens grondwetlike vereistes aanvaar kon word: “Major consideration was the disenfranchisement of the Cape African which since June 1926 had not been possible because the Nationalists’ efforts were consistently being thwarted by the SAP in parliament.” Hiermee is Murray (1986:253) dit eens.

Die NP het gehoop dat die Swart Gevaar-verkiesingsveldtog daarin sou slaag om die Nasionaliste te verenig, om konserwatiewe SAP-ondersteuners aan te moedig om vir die NP te stem, om die steun van blanke werkers te verseker, en om die kleurlingstem op die NP te verenig (Lubbe 1997:113). Lubbe (1997:116) voer aan dat die hele verkiesingsveldtog in 1928-1929 gefokus het op die diepgewortelde rassisme wat gedurende hierdie tydperk onder blanke Afrikaners – ongeag klas – geheers het. Volgens haar was redaksionele kommentaar en briewe aan die pers in alle NP-gesinde dagblaie deurspek met houdings van kulturele meerderwaardigheid, statusbewussyn en kleurvooroordeel. Dit is gevoed deur vurige toesprake van prominente NP-leiers. Hertzog, die nasionale NP-leier, is veral gebruik om steun onder die blankes in Natal, die Transvaal en die Oranje-Vrystaat te werf (sien as voorbeeld Anon. 1929f:7), terwyl Malan, die Kaaplandse leier van die NP, hom op die verkiesingsveldtog in die Kaapprovinsie toegespits het.

Verskeie taktieke is gebruik om vrees vir die swartes in te boesem. Lubbe (1997:121) maak melding van die verwysing na die Voortrekkers en die triomf van die Christelike beskawing oor barbarisme op 16 Desember 1838. Daar is selfs na die 1929-verkieping as ’n ander Bloedrivier verwys. Daar is ook prominensie verleen aan insidente van swart onlus en misdaadstatistiek, en die afname in blanke geboortesifers. Die NP is voorgedhou as die enigste kampvegter vir blanke beskawing, terwyl die SAP – heeltemal verkeerdelik – as die propagandiste van rassegelykheid en integrasie gebrandmerk is (Murray 1986:253). ’n Stem vir die NP is as ’n stem vir blanke Suid-Afrika bestempel.

'n Ontleding van die 1929-verkiesing toon egter dat hierdie verkiesing nie op die politieke regte van die kleurlinge gefokus het nie. Gedurende die Nasionaliste se veldtog is daar tydens politieke vergaderings met blanke kiesers om opportunistiese redes glad nie melding gemaak van die uitbreiding van die politieke regte van die kleurlinge nie. Tydens politieke vergaderings van kleurlingkiesers wat deur die ANB gereël is en waar Malan soms opgetree het, is daar egter klem gelê op die merkwaardige groei van die ANB sedert 1924 en die bydrae wat die Pakt-regering tot die ekonomiese opheffing van die kleurlingbevolking gelewer het (Anon. 1928:4; 1929c:9; 1929b:7; 1929e:5). Giliomee (2004:392) verwys na laasgenoemde as strategieë "to woo the Coloureds into its fold". Die kleurlinge is ook gewaarsku dat hulle eerste deur die swartes verswelg sou word, aangesien hulle swakker was as die blankes (Lubbe 1997:119).

Volgens Du Pre (1992:59) het die kleurlinge in 1929 11,45 persent van die geregistreerde kiesers in die Kaapprovinsie verteenwoordig, en was hulle in staat om 'n beslissende rol in minstens 10 van die 58 kiesafdelings te speel. Die ANB het tydens die 1929-verkiesing alles in die stryd gewerp om die SAP in die oë van die kleurlinge in onguns te bring (Van der Ross 1986:82-9). 'n Ontleding van die verkiesingsuitslae toon egter dat die "Swart Gevaar"-veldtog nie die gewenste uitwerking op die kleurlingkiesers gehad het nie en dat hulle grotendeels vir die SAP gestem het. Noemenswaardige uitsonderinge was Stellenbosch, die Paarl, Swellendam en Riversdal (Lubbe 1991:26). Na raming het slegs tien persent van die kleurlinge in die stedelike kiesafdelings van die Kaapprovinsie vir die NP gestem (Giliomee 1995:218).

Dit was duidelik dat die NP die sentimente van die kleurlinge verkeerd geëvalueer het. Volgens Van der Ross (1986:80) het die Nasionaliste die invloed van die APO, en veral Abdurahman, hopeloos misreken, asook die kleurlinge se lojaliteit teenoor die Britse Koninkryk. Die kleurlinge se ondersteuning van die SAP tydens die 1929-verkiesing was nietemin verrassend, aangesien die NP se beleid van gelyke politieke en ekonomiese regte tydens die 1924-verkiesing aansienlike ondersteuning onder die kleurlingkiesers geniet het (Lewis 1987:126). Toe dit tydens die 1929-verkiesing blyk dat die ANB nie daarin geslaag het om kleurlingsteun te werf nie, het die NP bande met die ANB begin verbreek.

Volgens Lubbe (1991:16) verteenwoordig die 1929-verkiesing 'n waterskeiding in die NP se politieke beleid ten opsigte van die kleurlinge. Daar was na die 1929-verkiesing druk vanuit die geleedere van die NP vir Hertzog om van die Kleurlingregte-wetsontwerp af te sien. Volgens 'n toenemende aantal Nasionaliste kon die vryery na die kleurlingstem beëindig word sonder enige politieke nadele by die stembus. By die daaropvolgende kongres van die Kaaplandse NP op 4 September 1929 is 'n voorstel ingedien om 'n afsonderlike stemreg aan kleurlinge toe te ken (Anon. 1929a:7). Op hierdie stadium het Malan, die Kaaplandse leier van die NP, egter nog aangedui dat hy nie ten gunste van die verwydering van die kleurlinge van die gemeenskaplike kieserslyste was nie: "As daar nog 'n skeidslyn gaan wees tussen blankes en kleurlinge, sal die moeilikheid toeneem. Die opposisie sal lekker gebruik daarvan maak en die saak in 'n verkeerde lig stel." In 1929 het Malan dus geen beginselbeswaar geopper teen die politieke skeiding tussen die blankes en kleurlinge nie, maar daarteen besluit aangesien so 'n stap nadelige gevolge vir die NP sou inhou.

Hertzog het gehoop dat die toegewinge rakende die kleurlingregte die SAP sou oorreëdel om die Hertzog-wetsontwerpe in hul geheel te aanvaar. Hertzog het egter nie rekening gehou met die teenstrydige elemente binne die SAP nie. Enersyds was daar die liberale groep wat hoofsaaklik uit oud-Unioniste bestaan het; hulle het 'n gelykstellingsbeleid voorgestaan. Andersyds was daar groepe in Natal en aan die Witwatersrand wat vir

Smuts sou verkwalik het indien hy met Hertzog se segregasieplanne sou saamwerk (Coetzer 1975:292-305). Dit het Smuts genoodsaak om 'n laat-maar-loop-beleid te volg. Vroeg in 1926 was dit reeds duidelik dat Hertzog se pogings tot samewerking met die SAP misluk het. Ten spyte van toegewinge ten opsigte van die kleurlingstemreg was die SAP nie bereid om aan Hertzog die vereiste tweederdemeerderheid te gee om sy wetsontwerpe deur te voer nie. Hertzog kon gevolglik sy Kleurlingregte-wetsontwerp laat vaar en probeer om sy ander drie wetsontwerpe deur middel van gekose en gesamentlike komitees deur te voer. Shifrin (1962:35) se siening dat hierdie wetsontwerp slegs "the sugar coating around the pill of the abolition of the Cape native franchise" was, blyk dus waar te wees.

Met sy wetsontwerp het Hertzog ook probeer om 'n wig tussen die kleurlinge en die swartes in te dryf. Volgens Malan was daar 'n sterk moontlikheid dat die kleurlinge met die nodige raadgewing en simpatieke behandeling as "the bulwark and safeguard of the whites and white civilization" sou kon dien (Giliomee 1995:208). Die wetsontwerp het egter die teenoorgestelde invloed gehad, soos die Non-European Conferences in Kimberley in 1927 en in Kaapstad in 1930 bewys het (Van der Ross 1986:90). Hier was dus nog 'n rede om van die Kleurlingregte-wetsontwerp af te sien.

Lubbe (1991:28) bied 'n interessante verklaring vir die veranderende beleid van die NP ten opsigte van die kleurlinge:

In die 1929-verkieping het Afrikanernasionalisme met behulp van *Die Burger* 'n stewige hupstoot gekry, en hierdie nasionalisme het dit moeilik gevind om te onderskei tussen vrees vir swart verswelg en die wenslikheid van groter politieke regte vir die kleurlinge.

Die ervaring van die NP met die kleurlingkiesers tydens die 1929-verkieping was 'n beslissende faktor in die NP se besluit om die kleurlinge se stemreg af te takel (Lubbe 1991:28). Nadat Hertzog van die Kleurlingregte-wetsontwerp afgesien het, het die NP – nog steeds onder leiding van Hertzog – vanaf 1930 begin met 'n aanslag op die kleurlingstemreg. Alhoewel die aanslag aanvanklik, tot 1934, nog baie subtiel en verdoesel was, het dit 'n besliste beleidsverandering verteenwoordig. Van der Ross (1986:89) se stelling dat Hertzog se beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie deurgaans konsekwent gebly het en dat sy opregtheid en integriteit bo alle twyfel was, kom dus vreemd voor. Dieselfde geld die uitspraak van Giliomee (1995:219) dat beide Hertzog en Malan se beleid ten opsigte van die kleurlingstemreg oor die jare heen konsekwent gebly het. Die feit bly staan dat die NP in 1926 bereid was om die politieke regte na kleurlingmans in die noordelike provinsies uit te brei en om hulle op lang termyn polities op gelyke voet met die blankes te plaas. Na die 1929-verkieping het die Kleurlingregte-wetsontwerp geleidelik van die politieke toneel verdwyn totdat dit in 1935 heeltemal laat vaar is. Lewis (1987:145) stel dit pertinent: "The franchise legislation of 1930-1 marked the collapse of the Nationalists' New Deal for Coloureds, and exposed the New Deal for the fraud that it was."

Daar sal vervolgens vasgestel word hoe Hertzog om polities opportunistiese redes daadwerklik bygedra het tot die uitbreiding van die blanke stem wat as gevolg daarvan tot die aftakeling van politieke gelykheid tussen die kleurlinge en blankes gelei het. Hertzog was wel konsekwent in soverre hy as leier van die NP nie wou instem tot die verwydering van die kleurlinge van die gemeenskaplike kieserslyste in die Kaapprovinsie nie. Daarteenoor het Malan ná Samesmelting en die stigting van die "Gesuiwerde" Nasionale Party (GNP) die nuwe party verbind tot die verwydering van die kleurlinge van die gemeenskaplike kieserslyste in die Kaapprovinsie.

4. Die subtiële aanslag op die politieke regte van die kleurlinge, 1930–1934

4.1 Die Vrouestemreg-wetsontwerp van 1930

Reeds aan die begin van die 20ste eeu het sekere Suid-Afrikaanse vroue vir die uitbreiding van die stemreg na vroue geagiteer (Shifrin 1962:50). Aan die begin van die twintigerjare was sowel die Arbeidersparty as die SAP ten gunste van hierdie stap, terwyl die NP daarteen gekant was (Anon. 1924:9). Die saak is in 1924 en 1926 na 'n gekose komitee van die Parlement verwys. Daar is aanbeveel dat die stemreg slegs na blanke vroue uitgebrei moes word op dieselfde grondslag as dié waarop blanke mans dit geniet het (Anon. 1926a:11). In 1927 het die SAP in die Volksraad voorgestel dat die stemreg na vroue ongeag ras uitgebrei moes word (Unie van Suid-Afrika 1927–8, kol. 61). Sowel Hertzog as Malan was gekant teen hierdie stap totdat die swart vraagstuk bevredigend opgelos was. Hertzog het soos volg op hierdie voorstel gereageer:

Ek sê wat ek altyd gesê het dat ons politiek die kleurling op dieselfde basis as die blanke moet stel. As ek aan 'n beskaafde blanke vrou die stemreg gaan gee, dan is ek ook bereid om dit te gee aan die kleurlingvrou wat die blanke se beskawing bereik het. (Unie van Suid-Afrika 1927–8, kol. 1892)

Malan (Unie van Suid-Afrika 1927–8, kol. 1882) het veral beswaar gemaak teen die feit dat daar nie 'n onderskeid tussen kleurlingvroue en swart vroue bestaan het nie. Dit sou beteken dat die stemreg net aan blanke vroue uitgebrei kon word, en daarteen het hy beswaar geopper, aangesien hy persoonlik graag die stemreg aan kleurlingvroue wou gee (Unie van Suid-Afrika 1927–8, kol. 1883).

Die uitdaging was duidelik: indien die SAP sou help om die Hertzog-wetsontwerpe deur te voer, sou die NP bereid wees om die stemreg na vroue uit te brei. Die SAP was egter van mening dat die uitbreiding van 'n gekwalifiseerde stemreg na vroue nie 'n bedreiging vir die blanke beskawing ingehou het nie. Smuts se standpunt was: "Ek laat my nie afskrik deur die paar kleurlinge nie. Laat ons die blanke vrou die stemreg gee" (Unie van Suid-Afrika 1927, kol. 61302). Die SAP was die mening toegedaan dat baie swart vroue nie aan die stemkwalifikasie-vereistes sou voldoen nie: die blanke kiesers sou na raming met ongeveer 300 000 vermeerder, in teenstelling met die kleurlinge en swartes, wat met slegs 12 000 sou vermeerder (Unie van Suid-Afrika 1927–8, kol. 1293). Smuts het ook die aandag gevestig op die inkonsekwentheid van die NP se argument: die NP was bereid om die stemreg na kleurlingmans in die noordelike provinsies uit te brei, terwyl hulle verseg het om dit na 'n hand vol kleurlingvroue in die Kaap uit te brei (Unie van Suid-Afrika 1927–8, kol. 1302).

In die verkiesingsveldtog van 1929 het die ANB die belofte van Hertzog dat hy ook die stemreg aan kleurlingvroue sou uitbrei, beklemtoon. Volgens die ANB-pamflet moes die belofte van 1928 beskou word as deel van die beleid om die kleurlinge polities en ekonomies op dieselfde basis as die blankes te plaas. Dit was dus noodsaaklik dat die NP die verkiesing wen, sodat hulle die belofte kon nakom (ANB 1929).

Die uitslag van die 1929-verkiesing het, volgens Lubbe (1991:27), ook gelei tot die NP se besluit om voorts liewer op die werwing van die blanke vrouestem te konsentreer as op die stem van kleurlingmans. Vanaf 1928 het die NP ook gereeld aan veral die Nasionale

Vroueparty belowe dat Hertzog sy belofte ten opsigte van die uitbreiding van die stemreg aan die blanke vroue gestand sou doen, maar by hierdie geleentheid is daar geen melding gemaak van die NP se voornemens om ook die stemreg aan kleurlingvroue uit te brei nie (Anon. 1929d:6; 1930:6). In 1930 het Hertzog die belofte wat hy in 1928 gemaak het, nagekom, maar net ten opsigte van die blanke vroue. Op 6 Maart 1930 het hy die Vrouestemreg-wetsontwerp in die Volksraad ingedien. Die doel van die wetsontwerp was om die stemreg na alle blanke vroue van Suid-Afrika uit te brei (Unie van Suid-Afrika 1930, kol. 1729–34). Hierdie was nie 'n gekwalifiseerde stemreg nie. Volgens Hertzog was die feit dat die stemreg van manlike blankes in die Kaap aan 'n beskawingstoets onderworpe was, "'n growwe fout" en om die blanke vroue in die Kaap aan 'n soortgelyke toets te onderwerp, sou die fout "verdubbel" en "intensiveer". Hertzog se rassisme het duidelik geblyk in sy regverdiging van hierdie besluit. Volgens hom was die opvoedingskwalifikasie nie 'n beskawingstoets nie: "Beskawing het so goed as niks of weinig te doen met intellektuele geskooltheid, maar dit het alles te doen met karakter, met die gemoed" (Unie van Suid-Afrika 1930, kol. 1729–34). Syns insiens is beskawing bepaal deur sedelike beginsels en godsdienstige begrippe wat die karakter vorm. Hy was dus bereid om skoolopvoeding as 'n maatstaf van beskawing vir kleurlinge en swartes te aanvaar, terwyl blankes daarvan vrygestel moes wees omdat sedelike beginsels en godsdienstige begrippe by hulle inherent aanwesig is: "Ek beweer dat daar geen blanke man of vrou in Suid-Afrika is waarvan ons anders mag verwag as dat hulle wel deeglik as beskaaf beskou word" (Unie van Suid-Afrika 1930, kol. 1729–34).

Hertzog het drie redes aangevoer waarom hy nie bereid was om die stemreg na die kleurlingvroue uit te brei nie (Unie van Suid-Afrika 1930, kol. 1729–34). Eerstens was die blankes bevooroordeel teen so 'n stap. Tweedens het hy die SAP geblameer vir die NP se besluit. As hulle nie die Kleurlingregte-wetsontwerp tesame met die ander wetsontwerpe in 1928 verwerp het nie, sou daar 'n duidelike skeidslyn tussen die kleurlinge en swartes gewees het. Derdens sou die uitbreiding van die stemreg na die kleurlingvroue onder bestaande bepalinge die deur vir swart vroue oopmaak, en hierteen het die NP beginselbesware gehad.

Hierdie redes was hoogs aanvegbaar. Die vooroordeel van sommige groepe blankes teenoor die kleurlinge was 'n algemeen-aanvaarde feit. Toe Hertzog egter 'n paar jaar vroeër sy wetsontwerp deur die Parlement probeer voer het, was die vooroordeel blykbaar nie 'n faktor nie. Die verwerping van die Hertzog-wetsontwerpe deur die SAP het, volgens Hertzog, beteken dat daar nie 'n duidelike skeidslyn tussen kleurlingvroue en swart vroue bestaan het nie. Dit sou dus volgens hom onmoontlik wees om tussen swart en kleurling te onderskei.

Shifrin (1962:54) stel 'n pertinente vraag as sy vra waarom Hertzog dan nie voorsiening in sy wetsontwerp gemaak het vir 'n onderskeid tussen kleurlingvroue en swart vroue as dit dan so 'n ernstige struikelblok was nie. Of dit wel so 'n ernstige struikelblok was, is twyfelagtig, aangesien daar reeds in die praktyk op verskeie terreine 'n onderskeid tussen kleurlinge en swartes getref is. Volgens die Kommissie van Ondersoek insake die Kaapse kleurlingbevolking van 1937 is daar sedert Uniewording tussen 40 en 50 wette aangeneem wat 'n onderskeid op grond van ras en kleur getref het en die meeste van hierdie onderskeidings was tot die swartes beperk (Unie van Suid-Afrika 1937:215–6). So was daar byvoorbeeld 'n onderskeid getref tussen stedelike swartes en kleurlinge met betrekking tot die dra van passe. Ook die Pensioenwet van 1928 het tussen kleurlinge en blankes enersyds en swartes andersyds gedifferensieer (Giliomee 1995:214–5). Toe Hertzog se Naturelle-wetsontwerp in 1936 deurgevoer is, was daar verder 'n duidelike skeidslyn tussen kleurlinge en swartes getref; tog was daar geen poging aangewend om die stemreg na kleurlingvroue in die Kaapprovinsie uit te brei

nie. Lubbe (1991:28) se kommentaar in hierdie verband is insiggewend: die inbou van 'n beskawingstoets in die Vrouestemregwet was nie vir die NP 'n aanvaarbare kompromis nie, as gevolg van die verwerping van die NP se beleid by die stembus tydens die 1929-verkieping.

Ten spyte van enkele besware teen sekere klousules van die wetsontwerp het die SAP ten gunste daarvan gestem.

Die Vrouestemregwet het verreikende implikasies ingehou. In die eerste plek het dit bygedra tot die uitskakeling van die kleurlingse Kaapse stemreg en die weg gebaan vir verdere stappe in hierdie rigting. Terselfdertyd het die toevoeging van die vrouestem tot die getal blanke kiesers in die Kaapprovinsie die mag van die kleurlingse stem by die stembus aansienlik verminder (Le Roux en Coetzer 1982:403). Hierna het die inperking van die kleurlingse stemreg volgens Giliomee (1995:220) 'n eie dinamika ontwikkel. Verdere stappe in dieselfde rigting was nou net 'n kwessie van tyd.

4.2 Wysigingswetsontwerp op Stemreg van 1931

Een ongerymdheid wat die Vrouestemreg tot gevolg gehad het, was dat blanke mans in die Kaapprovinsie steeds aan 'n kwalifikasietoets onderworpe was, terwyl hul vroulike eweknieë gelyke politieke regte met die blankes van die res van Suid-Afrika geniet het. Hierdie ongerymdheid het aan die NP die geleentheid gebied om die Wysigingswetsontwerp op Stemreg in 1931 deur te voer en die politieke mag van die kleurlingse daardeur nog verder af te takel. In 1929 het die kleurlingse kiesers naamlik 11,45 persent van die totale Kaapse kieserskorps uitgemaak; hierdie persentasie het in 1931 tot 6,3 persent gedaal (*Union Year Book*, no. 23/1946, aangehaal deur Shifrin 1962:57), toe omtrent 10 000 blanke mans tot die kieserslyste gevoeg is (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 661-2), asook as gevolg van die uitbreiding van die stemreg tot slegs blanke vroue die vorige jaar.

Hierdie wet het ook die politieke segregasie tussen blankes en gekleurdes 'n stap verder gevoer deurdat daar nou ook 'n onderskeid tussen blanke en gekleurde mans in die Kaapprovinsie getref is.

Malan het hierdie wet probeer regverdig met 'n argument soortgelyk aan die een wat Hertzog die vorige jaar gebruik het: as gevolg van 'n tradisie van 1 000 jaar en die feit dat blankes lank reeds aan verpligte onderwys onderworpe was, moes daar aangeneem word dat elke blanke beskaafd is en aan al die kieskwalifikasies voldoen. Omdat die gekleurdes nog nie aan verpligte onderwys onderworpe was nie, sou daar van hulle verwag word om bewys te lewer dat hulle aan die kieskwalifikasies voldoen as hulle die stemreg wou hê.

Uit die opposisiebanke het daar beskuldigings van "'n groot bedrog", "verraad" en "huigelagtige uitlatings" teen die NP opgestyg, omdat die wetsontwerp beskou is as 'n verbreking van 'n plegtige belofte dat die kleurlingse op politieke gebied op gelyke voet met die blankes geplaas sou word (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 668-75). Op hierdie beskuldigings het Hertzog geantwoord:

My beleid wat ek nog altyd verkondig het van die eerste dag af was, dat die Kleurlingse van Suid-Afrika so bestuur moet word, dat hulle uiteindelik polities by ons opgeneem word, maar ek het nooit gesê op dieselfde basis nie [...] (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 668-75)

Hierdie stelling was egter teenstrydig met die stelling wat Hertzog in 1928 gemaak het: “Ek sê wat ek altyd gesê het, dat op politieke gebied ons die blankes en die kleurlinge gelyk behandel” (Unie van Suid-Afrika 1927-8, kol. 1892). Ook Malan het, volgens Smuts, in 1929 tydens die Kaaplandse kongres van die ANB enersluidende uitsprake gelewer: “Tans egter word die standpunt van genl. Hertzog verstaan en op prys gestel (deur die Kleurlinge), naamlik dat hulle deur die hele Unie op ’n gelyke politieke voetstuk moet staan” (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 673).

Die wetsontwerp het die algemene goedkeuring van die Nasionaliste geniet. Een noemenswaardige uitsondering was dr. A.J. Stals, wat ten gunste van politieke en ekonomiese gelykstelling tussen blankes en kleurlinge was. Sy standpunt het hy op die volgende oorwegings gebaseer: “die gemeenskaplike erfgenootskap vir blanke en kleurling van die blanke beskawing in Suid-Afrika”, “die gemeenskaplike taal en godsdiens”, “die noue ekonomiese verhouding tussen blankes en kleurlinge”, “die gebrek aan afsonderlike grondbesit van die kleurlinge” en “die toenemende trap van beskawing wat deur die kleurling bereik is” (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 683). Syns insiens het toestande sedert 1921 onveranderd gebly en was daar dus geen rede vir die veranderde gedragslyn nie. Nieteenstaande sy ernstige bedenkinge het Stals besluit om as partyman ten gunste van die wetsontwerp te stem.

Die wetsontwerp is sonder veel weerstand aanvaar, omdat die SAP se posisie ongekonsolideerd was.

R.W. Close, ’n lid van die SAP, het die situasie raak opgesom:

Daardie wetgewing (Vrouestemregwet) was bedoel om die hoeksteen te wees van hierdie wetsontwerp en ek beweer dat hierdie wetsontwerp bedoel is as ’n hoeksteen vir verdere pogings in dieselfde rigting. (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 674)

Latere verwickelinge in dieselfde jaar nog sou die juistheid van hierdie siening staaf.

4.3 Die Wysigingswetsontwerp op Kieswette van 1931

In 1930 is daar op voorstel van L. Blackwell van die SAP ’n gekose komitee aangestel om die doeltreffendheid van die kieswette na te gaan (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 4542). Die aanbevelings van die gekose komitee het gelei tot die Wysigingswetsontwerp op Kieswette wat in 1931 in die Volksraad ingedien is. Die mees omstrede bepaling was ongetwyfeld die een met betrekking tot die bewyslas. Volgens Malan het onkunde en die versaking van pligte aan die kant van die registrasie-amptenare veroorsaak dat mense onwettiglik op die kieserslyste geplaas is (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 4546-50). Die bewyslas het voorheen op die beswaarmaker berus om te bewys dat ’n persoon onwettig as ’n kieser geregistreer was. Volgens Malan was hierdie stelsel onbevredigend, omdat dit moeilik was vir ’n private beswaarmaker om bewyse te lewer om ’n man van die kieserslys geskrap te kry. Die bewyslas sou voortaan op die kieser berus om bewys te lewer dat hy wel oor die nodige kwalifikasie beskik. Indien hy in gebreke sou bly om dit te doen, sou sy naam summier van die kieserslys verwyder word.

Op die oog af het die wetsontwerp gelyk na ’n poging om die kieserslyste te “suiwer”. Dit is egter betekenisvol dat die beoogde wetgewing nie op die blanke vrou betrekking sou hê nie. Indien daar ’n klag teen ’n blanke vrou ingedien sou word, sou daar nie van haar verwag word om die teendeel te bewys nie, omdat daar ’n “rewolusie en ’n burgeroorlog” sou ontstaan (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 4546-50). Die bewyslas sou

ook op die beswaarmaker berus in die geval waar die suiwer Europese afkoms van 'n aansoeker om registrasie bevestig sou word, omdat dit vir die aansoeker moeilik sou wees "om in die hof te bewys dat hulle van suiwer blanke afkoms is" (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 4546-50). Die wetgewing sou net betrekking hê op die Kaapprovinsie en Natal, waar verskeie kieskwalifikasies van toepassing was.

Die wetsontwerp was 'n verdere poging om die aantal gekleurde kiesers te verminder, aangesien hulle tydens verkiesings vir die SAP gestem het. Hierdie gevolgtrekking word gestaaf deur 'n verklaring wat F.C. Erasmus, sekretaris van die NP, op 23 Januarie 1931 tydens 'n vergadering in Malmesbury gemaak het: "Waarskynlik sal binnekort veranderinge in die Kieswet gemaak word waardeur die NP gebaat sal word" (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 5170).

Die SAP het hewige kritiek uitgespreek teen die bepaling dat die persoon teen wie 'n klagte ingebring is, verplig sou word om sy saak in 'n hof te verdedig. Om verskillende redes (lang afstande, verlies van lone, weiering van werkgewer) sou baie persone nie in staat wees om hulle saak in die hof te verdedig nie (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 4564, 4575, 5150). Die gevolg hiervan sou wees dat talle wettiglik geregistreerde kiesers se name van die kieserslyste geskrap sou word. Verder kon die beoogde wetgewing ook daartoe lei dat daar tegelyk teen 'n groot aantal gekleurde kiesers beswaar aangeteken kon word (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 4555-61).

Op 21 Mei 1931 het L. Blackwell, 'n SAP-Volksraadslid, gewaarsku dat die wetgewing tot grootskaalse besware deur enigeen en almal kon lei (Unie van Suid-Afrika 1931, kol. 4555-61).

Blackwell se vrees is aanstons bewaarheid, want die Nasionaliste het die wet gebruik om van talle kleurlingkiesers ontslae te raak. In *The Sun* is daar met eentonige reëlmaat berigte geplaas wat dit bevestig het. By die tweejaarlikse registrasie van kiesers in 1933 is daar byvoorbeeld beswaar aangeteken teen 394 kleurlingkiesers op die kieserslyste van die Paarl. Op die eerste dag van die hofsitting het 250 van die kleurlingkiesers opgedaag om bewyse te lewer dat hulle wel oor die nodige kieskwalifikasies beskik. Op die tweede dag was daar minder as 100, en later selfs nog minder. Die rede hiervoor was die vrees vir die verlies van lone en sake. Daar was selfs 'n geval waar 'n werker ontslaan is omdat hy nie gaan werk het nie (Anon. 1933:7). Van die 109 persone wat wel voor die hof verskyn het, is 77 se besware as ongegrond beskou, 18 se besware toegelaat, drie teruggetrek en 11 teruggehou. Diegene teen wie die besware toegelaat is se huise is onrealisties laag geëvalueer; hulle het gevolglik voortaan nie meer aan die kieskwalifikasies voldoen nie (Anon. 1933:7). Die deputasie van die APO wat in 1935 deur J.H. Hofmeyr, minister van binnelandse sake, te woord gestaan is, het ook getoon hoe onsimpatiek die polisie-amptenare die registrasie van kleurlingkiesers gehanteer het, veral in dorpe soos Elim en Bredasdorp (Anon. 1935:1).

Die nuwe wetgewing het die gewenste effek gehad. In 1935 was daar 1 306 minder kleurlingkiesers as in 1931. Dit het beteken dat die kleurlingkiesers in 1935 slegs 5,6 persent van die totale Kaapse kiesers uitgemaak het in vergelyking met 6,3 persent in 1931.

Gedurende die jare 1930-34 is die mag van die kleurlingstem dus drasties verminder met die Vrouestemregwet, die Wysigingswet op Stemreg en die Wysigingswet op Kieswette. Verder is daar ook 'n kleuronskeid tussen blankes and kleurlinge in die Kaapprovinsie getref. Die volgende logiese stap sou wees om die kleurlinge op aparte kieserslyste met hulle eie blanke verteenwoordigers te plaas. Hierdie stap is vanaf 1934 onverbloemd en ondubbelsinnig deur die "Gesuiwerde" Nasionale Party aangepak.

5. Die onverbloemde aanslag op die kleurlingstemreg deur die “Gesuiwerde” Nasionale Party (GNP), 1934–1939

Vanaf 1924 tot 1933 het Malan as minister van binnelandse sake Hertzog se rassebeleid heelhartig ondersteun. Daar was egter binne die NP teenkating teen die teenwoordigheid van kleurlinge op die gesamentlike kieserslyste en die uitbreiding van die stemreg na die kleurlinge in die noorde. Pogings om die kleurlinge van die gemeenskaplike kieserslyste te verwyder is herhaaldelik aangewend, maar is teengestaan deur die party se hoofleiers, omdat dit deur die SAP uitgebuit sou word om kleurlingsteun by die stembus te versterk.

Die gevoel ten gunste van die politieke segregasie tussen die blankes en kleurlinge het teen die agtergrond van die gebeure wat hier bo geskets is, vinnig toegeneem. Adv. F.C. Erasmus, sekretaris van die NP in die Kaapprovinsie, het sy party se standpunt soos volg saamgevat:

Op politieke gebied het die Kleurlinge in die Kaapprovinsie 'n mag by die stembus geword buite alle verhouding tot hul getalsterkte [...] 25 000 stemgeregtigde kleurlinge en 175 000 blanke manlike kiesers, maar deur hulle blokstem smoor hulle met die 12 000 naturellekiesers die blanke stemreg; hulle keer die skaar om na die kant wat hulle verkies – en dis gewoonlik die Suid-Afrikaanse Party-kant in nie minder as twaalf uit die huidige 58 kiesafdelings. (Anon. 1932:2)

Erasmus het toe laat blyk dat die NP van sy beleid van politieke gelykheid ten opsigte van die kleurlinge afgesien het:

Dit moet egter teen hierdie tyd duidelik wees dat die party tot 'n ander sienswyse geraak het – miskien omdat hy ontdek het dat die kleurlinge self nie die mate van gelykheid wat die party hulle aangebied het, wou aanvaar nie en verkies het om by die naturelle gereken te word. (Scholtz 1979:308)

Drie afleidings kan van hierdie stelling van Erasmus gemaak word, naamlik dat die NP se beleid van politieke gelykstelling tussen kleurlinge en blankes beperk was, dat die NP reeds voor Samesmelting van hierdie beleid afgesien het (dit wil sê terwyl Hertzog nog die leier van die NP was), en dat daar selfs binne NP-geledere nie sekerheid was presies waarom daar van hierdie beleid afgesien is nie. Volgens 'n berig in *Die Burger* (Anon. 1938:6) sou die aparte verteenwoordiging van die kleurlinge 'n punt in die NP se verkiesingsprogram van 1934 gewees het as dit nie was vir die besluit om 'n koalisieregering tussen die NP en die SAP te vorm nie.

Daar was verskeie redes waarom Malan en sy volgelinge teen die samesmelting met die SAP gekant was. Die vernaamste twispunt was die grondwetlike status van Suid-Afrika in die Gemenebes van Nasies. Gevolglik het hulle weggebreek en op 5 Desember 1934 die “Gesuiwerde” Nasionale Party (GNP) gestig.

Malan en die GNP het gou besef dat daar 'n sterk gevoel teen die teenwoordigheid van kleurlingkiesers op die Kaaplandse kieserslyste was, en hulle het besluit om dit as wapen teen die Verenigde Party (VP) te gebruik. Die besluit ten gunste van die aparte verteenwoordiging van die kleurlinge is in 1936 in beide die program van beginsels en aksieprogram van die GNP ingesluit (Du Plessis 1954:43–4). Die kleurlingstem was nadelig vir die GNP en om hierdie rede moes dit verwyder word uit die arena van die

politieke stryd tussen die GNP en die VP, wat volgens die Malanniete 'n stryd tussen die Afrikaner-republikanisme en Britse imperialisme was. Giliomee (2004:392) voer verder aan dat die Samesmelting en die blanke vrouestemreg 'n beslissende rol in die besluit van die GNP gespeel het. Volgens verwagtinge sou die gematigde VP alle kleurlinge op hulle verenig. Die mag van die kleurlingstem het ook drasties afgeneem as gevolg van die toekenning van die stemreg aan blanke vroue. Giliomee (2004:393) som die situasie soos volg op: "The actual cost to a party that ignored the coloured vote was much reduced."

Samesmelting van die NP en die SAP het die deurvoering van die Hertzog-wetsontwerpe moontlik gemaak, omdat 'n tweederdemeerderheid nou binne bereik was. Toe die Naturelleveteenwoordiging-wetsontwerp in 1936 aan die Parlement voorgelê is, het Malan die geleentheid aangegryp om voor te stel dat aparte parlementêre verteenwoordiging ook op die kleurlinge van toepassing gemaak moes word. Dit was die eerste daadwerklike poging van die GNP om die kleurlinge op aparte kieserslyste te plaas.

Joubert (1974:7) het Malan se beredenering soos volg saamgevat:

In talle opsigte word die kleurling reeds anders behandel as die blankes; die kleurlinge moet uit die politiek gelig word; die ervaring van ander lande bewys dat veerlassige bevolkings die beste deur aparte verteenwoordiging gedien word; in gebiede waar blankes en kleurlinge saamgevoeg was of is – soos in die kerk of politiek – ontstaan daar altyd wrywing.

Volgens talle Nasionaliste was die vernaamste oorweging die handhawing van die blanke beskawing in Suid-Afrika (Joubert 1974). Later in die debat het talle Nasionaliste ter ondersteuning van Malan se wysiging dat die kleurlinge en swartes op aparte kieserslyste geplaas moes word, klem gelê op die misbruik van die kleurlingstem deur blanke politici (Joubert 1974:35–41). Hiervolgens het die SAP in die verlede tydens verkiesings probeer om die kleurlingstem te vang met behulp van verskeie beloftes. Na die verkiesings is hierdie beloftes vergeet. Malan se wysiging is met 'n oorweldigende meerderheid deur die verenigde vergadering van die twee Huise van die Parlement verwerp: 136 het daarteen gestem, en slegs 22 daarvoor (Joubert 1974:49).

Teen die einde van 1938 het daar 'n ongekende opbloei in Afrikaner-nasionalisme plaasgevind. Kultuur en politiek het een begrip geword. Op feitlik elke gebied het organisasies wat Afrikaner-nasionalisme bevorder het, tot stand gekom. Daar was byvoorbeeld die Afrikaner-Studentebond, die Voortrekkers, die Afrikaner-Broederbond, die Afrikaanse Taal- en Kultuurvereniging en die Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings. Hierdie neiging het ook in die handel voorgekom, waar eie banke, assuransieverenigings en vakunies gestig is.

Dié oplewing van Afrikaner-nasionalisme is by die Uniale Kongres van die GNP in November 1938 uitgebuit. Le Roux (1972:326) beskou die kongres as die belangrikste in die geskiedenis van die NP: "Hier het hy sy geloofsbelydenis oor die behoud van die blanke beskawing vir altyd geboekstaaf." By hierdie kongres is daar beginselbesluite geneem teen gemengde huwelike en bloedvermenging, ten gunste van aparte woonbuurte vir blankes en gekleurdes, en ten gunste van ekonomiese en politieke segregasie tussen blankes en gekleurdes.

In September 1939 het die Tweede Wêreldoorlog uitbreek en is die kleurlingvraagstuk vir eers op die agtergrond geskuif. Na die oorlog het die Nasionaliste hulle aanslag op die kleurlingstemreg in alle erns voortgesit.

6. Slotbeskouing

Soos in die inleiding gestel, heers daar meningsverskille onder historici en politieke kommentators of die NP se amptelike beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie vanaf 1925 tot 1939 opportunistiese of beginselvastheid getoon het. Vir die doel van hierdie artikel word die amptelike beleid van die NP beskou as die beleid wat aanvaar en verkondig is tydens nasionale en provinsiale kongresse en wat beliggaam is in verskeie wetsontwerpe wat deur die NP vir goedkeuring aan die Parlement voorgelê is. Daar word erkenning gegee aan die feit dat daar binne NP-geledere aansienlike opposisie was teen die amptelike beleid van die NP ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie. Hierdie kan hoogstens as die sienswyse van afvalliges beskou word en nie as die NP se amptelike beleid nie. 'n Feit wat ook dikwels buite rekening gelaat word, is dat Hertzog ná Samesmelting en die stigting van die GNP nie meer die amptelike leier van die party was nie, en sy standpunt kan dus nie meer as verteenwoordigend van die NP se amptelike beleid beskou word nie. Sy konsekwente uitsprake ten opsigte van die teenwoordighied van die kleurlingkiesers op gemeenskaplike kieserslyste in die Kaapprovinsie en Natal konstitueer dus geensins konsekwentheid in die amptelik beleid van die NP nie. Vanaf Samemelting het Malan die amptelike beleid van die GNP beliggaam soos by nasionale en provinsiale kongresse aanvaar en verkondig. Soverre dit hierdie artikel betref, sal daar uitspraak gelewer word of Hertzog, as leier van die NP, se beleid ten opsigte van die politieke posisie van die kleurlinge tussen 1925 en 1934 enigins verander het. Verder sal daar uitspraak gelewer word of Malan, as leier van die NP in die Kaapprovinsie en later as nasionale leier van die GNP, se beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie verander het.

Die NP se politieke beleid is deur twee oorwegings oorheers: die stryd om Afrikaner-nasionalisme teen Britse imperialisme gestand te hou, asook die stryd om blanke oppergesag teen die Swart Gevaar te verskans en uit te bou. Alle ander oorwegings was ondergeskik aan hierdie twee dryfvere. In hierdie verband het die NP in die jare 1925 tot 1939 konsekwent opgetree. Dit is teen hierdie agtergrond dat die NP se beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie beoordeel moet word.

Vanaf die tweede dekade van die 20ste eeu was die NP verteenwoordigend van Afrikaner-nasionalisme, terwyl die SAP, en later die VP, verteenwoordigend van Britse imperialisme was. In die Kaapprovinsie het die kleurlingstem sedert 1910 'n beslissende rol in 'n aantal sleutelsetels gespeel. Aangesien die kleurlinge oorwegend vir die Engels-georiënteerde politieke partye gestem het, is hulle as 'n bedreiging vir Afrikaner-nasionalisme beskou. Hiermee het die kleurlinge hulle in die arena van die stryd tussen Afrikaner-nasionalisme en Britse imperialisme en die stryd teen swart oorheersing bevind. Die Kleurlingregte-wetsontwerp en die stigting van die ANB was 'n poging om die kleurlingstem agter die NP te kry en om Afrikaner-nasionalisme te bevorder. Terselfdertyd is met die wetsontwerp beoog om 'n wig in te dryf tussen die kleurlinge en die swartes en om sodoende mee te help om blanke oppergesag in Suid-Afrika te bestendig. Toe dit blyk dat die wetsontwerp nie die gewenste uitwerking gehad het nie, is daar besluit om die wetsontwerp te laat vaar en om ondersteuning aan die ANB te onttrek. Giliomee (1995:202) meen heeltemal tereg dat die politieke lot van die kleurlinge nie deur hulle rasse-identiteit bepaal is nie. Dit is ook nie bepaal deur diep morele en beginselgegronde oorwegings nie, maar deur die politieke belange van die heersende politieke party. Dit dui daarop dat politieke opportunistiese 'n beslissende rol gespeel het in die bepaling van die NP se beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie.

Die Swart Gevaar-verkiesing van 1929 het aan die lig gebring watter magtige wapen die rassevraagstuk in die Suid-Afrikaanse politiek was. Na die samesmelting tussen die NP en die SAP het die GNP die kleurlingstemregvraagstuk as strydpunt aangegryp in die strewe om politieke mag te bekom. Die aftakeling van die kleurlingstemreg was dus nie 'n doel op sigself nie, maar slegs 'n middel om politieke mag te bekom en sodoende Afrikaner-nasionalisme te beveilig teen die aanslag van Britse imperialisme en die Swart Gevaar.

Alhoewel die aftakeling van die kleurlingstem teen 1939 nog nie afgehandel was nie, was die grondslag daarvan toe reeds gelê. Na 1939 was dit slegs 'n kwessie van tyd voordat die kleurlingstem heeltemal afgetakel sou word. Verder kon daar voortgegaan word met verskeie beperkende maatreëls om te probeer om die kleurlinge in 'n posisie van permanente onderhorigheid te dwing en om sodoende Afrikaner-nasionalisme en blanke heerskappy te probeer beveilig.

Met betrekking tot die stryd teen Britse imperialisme en die Swart Gevaar was die NP, en later die GNP, konsekwent in sy beleidsrigtings. Die beleid van die NP ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie getuig egter van politieke opportunisme. Die kleurlingstem is gebruik as 'n politieke speelbal na gelang van omstandighede. In 1925 het Hertzog te kenne gegee dat die NP ten gunste van gelyke politieke regte tussen kleurlinge en blankes was. 'n Ontleding van die Smithfield-toespraak asook die Kleurlingregte-wetsontwerp toon egter dat wat Hertzog voorgestel het, nie 'n beleid van politieke gelykstelling tussen die twee bevolkingsgroepe was nie – anders as wat te kenne gegee is – maar hoogstens 'n onderneming dat die bestaande regte van die manlike kleurlingkiesers in die Kaapprovinsie behoue sou bly en mettertyd op dieselfde basis na die kleurlinge in die noordelike provinsies uitgebrei sou word. Gelyke regte sou beteken het dat kleurlinge net soos die blankes ook direkte verteenwoordiging in die parlement sou geniet – iets wat die NP nooit verkondig het nie. Die Kleurlingregte-wetsontwerp was verder onderworpe aan streng voorwaardes wat die bestaande regte van die kleurlinge nadelig sou beïnvloed. Alhoewel Hertzog te kenne gegee het dat die formulering van die wetsontwerp op diepe morele oortuiging berus het, was dit nie die geval nie. Na die 1929-verkiesing, toe dit geblyk het dat die kleurlinge oorweldigend vir die SAP gestem het, het die NP besluit om die wetsontwerp te laat vaar. Dit het beteken dat die NP onder leiding van Hertzog na die 1929-verkiesing nie meer bereid was om die bestaande politieke regte van die kleurlinge in die Kaapprovinse na die noordelike provinsies uit te brei nie. Dit het 'n ommeswaai in die NP se beleid verteenwoordig.

Na die 1929-verkiesing het die NP besluit om sy ondersteuning by die stembus op ander maniere te bevorder deur onder andere die mag van die swart en kleurlingstem af te takel. Met die Vrouestemregwet van 1930, die Wysigingswet op Stemreg van 1931 en die Wysigingswet op Kieswette van 1931 het die NP onder leiding van Hertzog die mag van die kleurlingstem aansienlik ingekort in belang van die NP en ten koste van die SAP. Verskeie twyfelagtige redes is aangevoer waarom die stemreg nie na kleurlingvroue uitgebrei kon word nie en waarom gelykstelling tussen blanke vroue en mans uiters noodsaaklik was, ten spyte van die feit dat dit die oogmerk van politieke gelykstelling van die kleurlinge met die blankes nog verder sou benadeel. Dit het in 1930 en 1931 geblyk dat beide Hertzog en Malan die kleurlinge as minder beskaaf as die blankes beskou het, en gevolglik was hulle nie geregtig op politieke gelykheid met die blankes nie. Beide het nooit probeer verduidelik op watter wetenskaplike basis hulle die kleurlinge as 'n aparte ras beskou het nie. Volgens Lewis (1987:146) het die kleurlinge se heterogeniteit dit onmoontlik gemaak. Hertzog het die feit dat die NP se beleid ten opsigte van die kleurlingstemregkwessie drasties verander het, probeer verdoesel deur te verwys na die feit dat die NP nog steeds ten gunste was van die

teenwoordigheid van die kleurlinge op die gemeenskaplike kieserslyste in die Kaapprovinsie en Natal. In hierdie verband kan Hertzog se beleid as konsekwent beskou word. Daar bestaan egter geen twyfel nie dat die NP onder Hertzog se beleid vanaf 1925 tot Samesmelting 'n ommeswaai ondergaan het. Die NP was nie meer voornemens om die bestaande politieke regte van die kleurlinge in die Kaapprovinsie na die kleurlinge in die noordelike provinsies uit te brei nie, en het intussen die politieke magte van die blankes aansienlik uitgebrei ten koste van die kleurling- en swart stem. Malan het ook aanvanklik ná 1929 nog probeer wal gooi teen Nasionaliste in die Kaapprovinsie wat die kleurlinge op aparte kieserslyste wou plaas – nie om beginselgegronde redes nie, maar omdat dit deur die SAP by die stembus uitgebuit sou word. Na Samesmelting en die stigting van die GNP het die agitatie om die kleurlinge van die gemeenskaplike kieserslyste te verwyder amptelike partybeleid onder Malan geword. Dit het 'n radikale ommeswaai van die NP se beleid van 1925 verteenwoordig en die hoofrede hiervoor was politieke opportuniste.

Die doel van hierdie artikel was om te bepaal of die amptelike beleid van die NP ten opsigte van die kleurlingstemregkewessie in die periode onder bespreking 'n radikale ommeswaai ondergaan het en, indien wel, watter faktore daarvoor verantwoordelik was. In verband met laasgenoemde verskaf Giliomee (1995:202), op grond van die teorie van Horowitzi, 'n nuttige konteks waarbinne die NP se veranderde beleid beskou kan word:

[T]he intensification of segregation and the contraction of democratic freedoms result less from class struggles than from battles among political elites about the best ways of promoting their own or their party's prospects. Whether they resort to the politics of exclusion depends in the first place not on their historical and cultural identities but on the opportunities for sectional political gain which extension or contraction of the franchise offers. Culture can be pushed into the service of either.

Die NP se beleid ten opsigte van die kleurlingstemreg was nie gebaseer op kulturele oorwegings nie, alhoewel kultuur voor 1929 gebruik is as basis vir die beoogde uitbreiding van die kleurlingstemreg en daarna om die stemreg van die kleurlinge in te perk. Sodoende is die politieke belange van die NP bevorder.

Bibliografie

Afrikaanse Nasionale Bond (ANB). 1929. To all Cape coloured friends in the Union. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.

Anon. 1924. You can trust him. Smuts' (sic) great nation-building policy for South Africa. *Cape Times*, 16 Junie, bl. 9.

– . 1925a. Dis jammer. *Die Burger*, 12 September, bl. 6.

– . 1925b. Die groot toespraak. *Die Burger*, 14 November, bl. 6.

– . 1925c. Premier's native policy. *Cape Argus*, 14 November, ongenommer.

– . 1926a. Votes for European women. Select Committee's Report. *Cape Times*, 17 Junie, bl. 11.

- . 1926b. Pact condemned by coloured people. Fooled and deluded. The wrongs of the Rights Bill. *Cape Argus*, 17 Junie, ongenommer.
 - . 1926c. Dr. Malan se verpletterende antwoord. *Die Burger*, 30 September, bl. 5.
 - . 1928. Vooruitgang van kleurlingbevolking. Opreghheid van Nasionale regering. *Die Burger*, 21 November, bl. 4.
 - . 1929a. Belangrike besluite op Nasionale Kongres. *Die Burger*, 5 September, bl. 7.
 - . 1929b. Dr. Malan in die Eikestad. Wat Nasionale Party vir kleurlinge doen. *Die Burger*, 2 Mei, bl. 7.
 - . 1929c. Kleurlinge ontwaak. Monstervergadering bespreek toestande. *Die Burger*, 30 April, bl. 9.
 - . 1929d. Spreekende feite. *Die Burger*, 14 Mei, bl. 6.
 - . 1929e. Stem vir die regering. Kleurlinge vergader in stadsaal. Wie hul beste vriend is. *Die Burger*, 23 Mei, bl. 5.
 - . 1929f. Waarom Nasionale beleid moet seëvier. Genl. Hertzog spreek reusevergadering op Barberton toe. *Die Burger*, 27 Mei, bl. 7.
 - . 1930. Genl. Hertzog en vrouestemreg. Hy sal sy belofte hou. *Die Burger*, 27 Mei, bl. 6.
 - . 1932. Bewaar S.A. vir die blankes. Gee kleurlinge eie kiesafdelings. *Die Burger*, 9 April, bl. 2.
 - . 1933. Nearly 300 coloured voters struck off the roll at Paarl. Nationalist Party's mean action. *The Sun*, 27 Oktober, bl. 7.
 - . 1935. Registration and Electoral Law grievances. *The Sun*, 5 April, bl. 1.
 - . 1938. 'n Bogpraatjie van genl. Hertzog. *Die Burger*, 21 April, bl. 6.
- Breitenbach, J.J. (red.). 1974. *South Africa in the modern world (1910–1970)*. Pietermaritzburg: Shuter en Shooter.
- Cameron, T. (red.). 1986. *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika. In woord en beeld*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Cloete, G.S. 1976. 'n Ontleding van direkte kleurlingverteenvoording op die munisipale vlak in Suid-Afrika tot 1971. Ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit Stellenbosch.
- Coetzer, P.W. 1975. Die verhouding tussen die Nasionale Party en die Suid-Afrikaanse Party, 1924–1929. Ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit van die Oranje-Vrystaat.
- Cope, J. 1965. *South Africa*. Londen: Benn.
- Cronjé, G. 1948. *Voogdyskap en apartheid*. Pretoria: Van Schaik.
- Du Plessis, O. 1954. *Separate representation of voters*. Kaapstad: Verenigde Party.

- Du Pre, R.H. 1992. *Strangers in their own country. A political history of the "Coloured" people of South Africa, 1652–1992: An introduction*. History for the Laymen Series – II. Oos-Londen: Southern History Association.
- Giliomee, H. 1995. The non-racial franchise and Afrikaner and Coloured identities, 1910–1994. *African Affairs*, 94(375):199–225.
- . 2004. *The Afrikaners: Biography of a people*. Kaapstad: Tafelberg.
- Haines, R.J. 1978. The opposition to General J.M.B. Hertzog's segregation bills, 1925–1936: A study in extra-parliamentary protest. Ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit van Natal.
- Joubert, D. (red.). 1974. *Die Kaapse stemreg: Verteenwoordiging vir swart en bruin in 1936, Brandpunte 5*. Kaapstad: Tafelberg.
- Le Roux, J.H. 1972. Die "Gesuiwerde" Nasionale Party, 1935–1940. Ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit van die Oranje-Vrystaat.
- Le Roux, J.H. en P.W. Coetzer. 1982. Die Nasionale Party, Deel 2, Die eerste bewindsjare, 1924–1934. Bloemfontein: Instituut vir Eietydse Geskiedenis, Universiteit van die Oranje-Vrystaat.
- Lewis, G. 1987. *Between the wire and the wall: A history of South African "Coloured" politics*. Kaapstad en Johannesburg: David Philip.
- Lubbe, H.J. 1991. Vergeet die Arbeiders en wen die "Kleurlinge": Die "Swart Gevaar"-propaganda in Kaapland gedurende die parlementêre verkiesingstryd van 1928 tot 1929. *Kronos*, 18:15–28.
- . 1997. The myth of "Black Peril": *Die Burger* and the 1929 election. *South African Historical Journal*, 37:107–32.
- Malan, D.F. 1959. *Afrikaner-volkseenheid en my ervarings op die pad daarheen*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Beperk.
- Murray, B.K. 1986. Van die Pakt tot die begin van apartheid, 1924–1948. Die tydperk van 1924 tot 1939. In Cameron (red.) 1986.
- Neame, L.E. 1962. *The history of apartheid*. Londen: Pall Mall Press.
- Pretorius, G. 1960. *Man van die daad: 'n Biografie van Bruckner de Villiers*. Kaapstad: HAUM.
- Schoeman, B.M. 1977. *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika, 1910–1976*. Pretoria: Aktuele Publikasies.
- Scholtz, G.D. 1979. *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner, Deel VII, 1924–1939*. Johannesburg: Perskor-Uitgewery.
- Scholtz, L. 2004. Net begrafnis lê voor. *Die Burger*, 17 April, p. 15.
- Shifrin, T. 1962. New deal for coloured people. Ongepubliseerde BA Honneurs-verhandeling, Universiteit van Kaapstad.

- Thom, H.B. 1980. *D.F. Malan: A political biography*. Kaapstad: Tafelberg.
- Thompson, L.M. 1949. *The Cape coloured franchise*. Johannesburg: South African Institute of Race Relations.
- Unie van Suid-Afrika. 1927. *Debatte van die Volksraad, 28 Januarie tot 29 Junie 1927*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- . 1927–8. *Debatte van die Volksraad, 14 Oktober 1927 tot 1 Junie 1928*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- . 1929. *Verenigde Vergadering van albei Huise van die Parlement, 12 tot 25 Februarie 1929*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- . 1930. *Debatte van die Volksraad, 17 Januarie tot 28 Maart 1930*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- . 1931. *Debatte van die Volksraad, 30 Januarie tot 6 Junie 1931*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- . 1936. *Reports and proceedings of the Joint Committees of both Houses of Parliament on the Native Bills, 1930–1935*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- . 1937. *Verslag van die Kommissie van Ondersoek insake die Kaapse kleurlingbevolking, UG no. 54*. Pretoria: Staatsdrukker.
- Van den Heever, C.M. 1946. *Generaal J.B.M. Hertzog*. Johannesburg: Central News Agency.
- Van der Ross, R.E. 1986. *The rise and decline of apartheid. A study of political movements among the Coloured people of South Africa 1880–1985*. Kaapstad: Tafelberg.
- Walker, E.A. 1936. *The Cape native franchise*. Kaapstad: The Continuation Committee of the National Conference on the Native Bills.
- . 1968. *A history of southern Africa*. Londen: Longmans.

Eindnota

¹ Om praktiese redes is daar besluit om die terme *blankes*, *kleurlinge* en *swartes* te gebruik wanneer daar na die onderskeie bevolkingsgroepe in die tyd onder bespreking verwys word. Waar die term *naturel* egter in wette en wetsontwerpe bevat is, word die oorspronklike terme behou. Die gebruik van hierdie rassekategorieë impliseer egter nie die aanvaarding daarvan nie.